

DINO MUJADŽEVIĆ
(Hrvatska)

O OSMANSKO-EUROPSKOM TRANSFERU
GEOGRAFSKOG ZNANJA: POGLAVLJA O BOSNI,
HERCEGOVINI I SLAVONIJI U RISALI
*TĀRĪḤ-I BELĠRAD*¹

Sažetak

Rad se bavi djelom *Tārīḥ-i Belġrad (Povijest Beograda)* s kraja 17. stoljeća, s naglaskom na prenošenje znanja iz zapadnih izvora u ovo djelo, koje je u najvećoj mjeri zasnovano na tekstu osmanskog prijevoda suvremenog nizozemskog *Atlasa Maior*. U radu se na osnovu analize poglavlja o Bosni, Hercegovini i Slavoniji naglašava da ovo djelo, kao ni izvornik prijevoda iz kojeg je nastalo, nije puki prijevod teksta iz atlasa, nego prerada u koju su dodane brojne informacije iz osmanskih izvora, osobito o područjima pod osmanskom vlašću. Također, u radu se kritički raspravlja o autorstvu, nastanku djela te postojećoj transkripciji. Na kraju rada se donosi prijevod spomenutih poglavlja i ponovljena transkripcija toponima iz djela.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Osmansko Carstvo, geografija, povijest, rukopisi, transfer znanja, 17. stoljeće

Ovaj rad analizira malo poznato i do sada u regionalnoj osmanistici neobrađeno djelo kojemu se pripisuje naslov *Tārīḥ-i Belġrad (Povijest*

¹ Zahvaljujem cijenjenim kolegicama Tatjani Paić-Vukić i Iloni Dorogi te kolegama Nedimu Zahiroviću i Adnanu Kadriću, koji su mi uvelike olakšali pisanje ovoga rada svojim savjetima i pomagali mi nabaviti izvore i literaturu.

Beograda). Djelo je nastalo najvjerojatnije 1685 – 1686., u kontekstu rastućeg transfera europskog geografskog znanja u osmanska geografska djela, uključujući i njihov kartografski materijal, u drugoj polovini 17. stoljeća. Djelo donosi opise dijelova današnjih država Srbije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Crne Gore, Mađarske, Rumunjske, Slovačke, Slovenije, Austrije, Češke i Njemačke. Fokus rada bit će usmjeren na dijelove ovog geografskog spisa koji se, osim manjih iznimaka, odnose na teritorije današnje Bosne i Hercegovine i Hrvatske – u samom djelu ovaj prostor obuhvaćaju zasebna poglavlja o Bosni, Hercegovini i Slavoniji. Namjera je rada odrediti kako i u kolikoj mjeri je u spisu korišten njegov osnovni izvor – tekstovi i karte iz glasovitog nizozemskog atlasnog djela iz druge polovine 17. stoljeća pod naslovom *Atlas Maior*, kao i drugi zapadni, ali i osmanski izvori. Pri tome će osobita pažnja biti posvećena adaptaciji preuzetih zapadnih informacija osmanskom političkom i kulturnom kontekstu, razlikama u pristupu prikazu osmanskog i neosmanskog teritorija te preferiranim vrstama informacija koje se koriste u djelu. U uvodu rada pokušava se dati i doprinos raspravi o nastanku, naslovu i autorstvu djela. Također, rad završava s komentiranim prijevodom spomenutih poglavlja s osmanskog jezika. Unutar njega ponuđena je revizija postojeće transkripcije i ubikacije toponima iz poglavlja o bosanskohercegovačkim, hrvatskim i drugim susjednim predjelima.

Nevin Mete je do sada jedina među istraživačima koja je pisala o ovom rukopisu. U svom radu priredila je transkripciju osmanskog teksta rukopisa i napisala korisnu kratku uvodnu studiju. Sonja Brentjes posvetila je članak rukopisima prijevoda utjecajnog europskog geografskog djela *Atlas Maior* na osmanski jezik, koji je poslužio kao osnova teksta *Tārīh-i Belğrad*. O prevoditelju *Atlasa Maior* i autoru teksta *Tārīh-i Belğrad*, poznatom osmanskome geografu Ebu Bekru ibn Behramu Damaščaninu (Ebū Bekr b. Behrām ed-Dīmešqī; umro 1691.), osim ova dva spomenuta članka, opširne bio-bibliografske priloge napisali su Franz Babinger, Fikret Sarıcaoğlu i Fuat Sezgin. Ilona Dorogi i György Hazai priredili su transkribirano izdanje osmanskog teksta Damaščaninovog djela o stanju Osmanskog Carstva, čiji se dijelovi o hrvatskim i bosanskohercegovačkim područjima u većoj mjeri podudaraju sa sličnim mjestima u *Tārīh-i Belğrad*. O raznim aspektima Damaščaninovih kartografskih priloga, uključujući o njegovom učešću u fenomenu transfera geografskog znanja iz europskih djela u osmanske geografske krugove, pisali su Paul Kahle, G. J. Halasi-Kun, Sonja Brentjes, Pınar Emiralioğlu i Barbara Kellner-Heinkele. Osmanski kartografski prikazi

ejaleta Bosna u 17. st. tema su radova i knjiga Mirele Slukan Altić i Elme Korić, koja se osvrnula i na Damaščaninov kartografski rad.²

U radu će za transkripciju osmanskog izvornog teksta te imena i naslova biti korištena DMG transkripcija, osim na mjestima gdje se citiraju naslovi djela ili fragmenti teksta koji u sebi sadrže drukčiju transkripciju.

² Nevin Mete, "Tarih-i Belgrad", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, XIX/2020, 504 – 527.; Sonja Brentjes, "On two manuscripts by Abū Bakr b. Bahrām al-Dimashqī (d. 1102/1691) related to W. and J. Blaeu's Atlas Maior", *Osmanlı Araştırmaları* XL/2012, br. 40, 171 – 192.; Franz Babinger, *Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Otto Harrassowitz, Leipzig, 1927., 225 – 227.; Fikret Sarıcaoğlu, "EBÛ BEKİR b. BEHRÂM", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, vol. 10, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1994., 110 – 111.; İsti, "Cihânnüma ve Ebû Bekir b. Behrâm ed-Dımeşkî, İbrahim Müteferrika", u: *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1991., 122 – 142.; Fuat Sezgin, *Die Geschichte des Arabischen Schriftums*, vol. 15, Brill, Frankfurt 2010., 332 – 334.; Ilona Dorogi i György Hazai, "Zum Werk von Ebü Bekr b. Bahram Dimişki über die Geschichte und den Zustand des Osmanischen Reiches", *Archivum Ottomanicum*, XXVIII/2011, 49 – 94.; XXIX/2012, 199 – 325.; XXX/2013, 303 – 352.; XXXI/2014, 167 – 350.; Paul Kahle, *China as Described by Turkish Geographers from Iranian Sources*, Iran Society, London, 1940., 48 – 59; G. J. Halasi-Kun, "The Map of Şekl-i Yeni Felemenk Maa İngiliz in Ebu Bekir Dimişki's Tercüme-i Atlas Mayor", *Archivum Ottomanicum*, XI/1986, 51 – 70.; Sonja Brentjes, "On Abū Bakr al-Dimashqī's (d. 1691) Hemispheric Map of the New World and the Representation of the Seas in his Maps of the World and the Continents", u: *Seapower, Technology and Trade. Studies in Turkish Maritime History*, ur. D. Couto, F. Gunergun and M. P. Pedani, Piri Reis University Publications, İstanbul, 2014., 398 – 411.; Pınar Emiralioglu, "The Ottoman Enlightenment: Geography and Politics in the Seventeenth- and Eighteenth-Century Ottoman Empire", *The Medieval History Journal*, XX/2019, br. 2, 298 – 320.; Barbara Kellner-Heinkele, "Ebu Bekir B. Behram ed-Dimışki's Description Of The Crimea", u: *Tarihin Peşinde Bir Ömür. Abdülkadir Özcan'a Armağan*, Kronik Kitap, İstanbul 2018., 239 – 254.; Mirela Slukan Altić, "Karte kao izvor za ekohistorijska istraživanja tromede", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, XXXII – XXXIII/1999 – 2000, 323 – 332.; Mirela Slukan Altić, *Kartografski izvori za povijest Triplex Confiniuma*, Hrvatski državni arhiv, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2003.; Elma Korić, *Bosna i Hercegovina na starim osmanskim kartama*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2020.

RUKOPIS

Knjižnica Sveučilišta Princeton (Princeton University Library) u Sjedinjenim Američkim Državama u svom fundusu islamskih rukopisa čuva rukopis na osmanskome jeziku naslovljen *Tārīḥ-i Belğrad*,³ a u samom tekstu djelo se naziva poslanicom (*risāle*). Rukopis ima 32 lista (fol.), svaki sa a i b stranom, no njihova numeracija nije originalna. Riječ je prijepisu nastalom 1144. (1731 – 1732.) godine (prema kolofonu rukopisa, fol. 30b). Kao vlasnici rukopisa – moguće je da jedan od njih i naručitelj prijepisa – u dvjema bilješkama na početku rukopisa (fol. 3a) imenovani su Bagvanzade Hadži Mehmed Efendija (Bağvānzāde Ḥāḡi Meḥemmed Efendi) i izvjesni „siromah“ Ali (*faqīr* ‘Alī). Tekst je pisan crnom tintom unutar zlatnog okvira na ostakljenom papiru europskog porijekla. U pripremi ovog rada korištena je digitalizirana verzija rukopisa ovoga djela, dostupna *online*.⁴ Koliko mi je poznato, riječ je o jedinom sačuvanom rukopisu ove poslanice, a čini se da doneдавно osmanistika nije imala podataka o njenom postojanju.⁵ U čitanju i prevođenju osmanskog teksta o području Bosanskog ejaleta služio sam se i recentno objavljenom kompletnom transkripcijom ovog rukopisa koju je priredila turska osmanistica Nevin Mete. Međutim, u njeno se čitanje nije moguće uvijek pouzdati. To osobito vrijedi za toponime s područja Bosne i Hercegovine i Hrvatske, pri čemu su mnogi ostali bez ubikacije, dok su neki krivo ubicirani. Zbog svega toga je bilo nužno brojna mjesta u njenoj transkripciji provjeravati u rukopisu, što je dovelo do odluke da se svi toponimi, kao i neke druge ključne riječi iz djela, iznova transkribiraju.⁶

³ *Tārīḥ-i Belğrad*, Princeton University Library Islamic Manuscripts, Third Series no. 443, 1144. (1731 – 1732.).

⁴ تاریخ بلگراد, <https://dpul.princeton.edu/islamicmss/catalog/dv13zt28z>, pristupljeno 24. 5. 2021.

⁵ Klasično i još uvijek dobrim dijelom relevantno djelo Franza Babingera *Geschichtsschreiber der Osmanen* ne spominje neko djelo pod tim naslovom.

⁶ Mete tako mjesto u rukopisu *Tārīḥ-i Belğrad* na kojem jasno piše *Yaqqova* (fol. 11b) – što je poznati osmanski naziv za Đakovo, a kontekst opisa Slavonije također ne ostavlja puno mjesta lutanju – transkribira kao „Bağova“ identificirajući ga s mjestom Bacau, tj. rumunjskim gradom Bacău. Mjesto na kojem se spominje Petrinja (*Butvīna*; fol. 8a), na što upućuje i spominjanje Hasan-paše Predojevića kao „obnovitelj“ mjesta, čita kao „Botubna“ i ubicira kao „Batocina“, odnosno Batočina. Mjesto na kojem se spominje utvrda Hrastovica (*Quravesteviče*; fol. 8a) postaje „Vučovar“ i „Destunitçe“. Mjesto na kojem je spomenuta Derventa (*Derebend*,

Online katalog Knjižnice Sveučilišta Princeton opisuje rukopis kao „[a]n anonymous Ottoman military history of the Serbian front, written with the intention of being a guide to that region and covering the period from the conquest of Belgrade in 1521 to the year 1685-86.“,⁷ što je opis sadržaja koji bi zasigurno opravdavao naslov *Tārīḥ-i Belğrad (Povijest Beograda)*. Međutim, uvidom u tekst rukopisa vidljivo je da je ustvari riječ o svojevrsnom vodiču za područja današnje Srbije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Crne Gore, Mađarske, Rumunjske, Slovačke, Slovenije, Austrije, Češke i Njemačke s osnovnim geografskim podacima o tim područjima. O povijesti Beograda u razdoblju 1521 – 1686. u rukopisu nema ni riječi. Nije poznato odakle ova, prilično ozbiljna, zabuna u opisu djela. Također, s obzirom na sadržaj djela koje nije specifično posvećeno ni Beogradu ni beogradskom području, a niti je riječ o povijesnom djelu, nije jasno kako je nastala naslovna bilješka na početku rukopisa (fol. 3a) koja glasi: *Tārīḥ-i Belğrad li-Terğeme-i Ğoğrafyā (Povijest Beograda koja pripada Prikazu/Prijevodu Geografije)*, na osnovu koje je zaključeno da bi rukopisu trebalo pripisati sadašnji naslov.⁸ Jedino što govori u prilog ovakvom naslovu jest činjenica da se nakon uvoda poslanica prvo bavi geografskim osobinama Smederevskog sandžaka u sklopu kojega se nalazio Beograd te se naglašava važnost Beograda

fol. 6b), koja se u rukopisu geografski smješta u trokut između Sarajeva (*Sarāy*), Banja Luke i Jajca, pročitano je kao „Derebend-i Saray“. Mjesto na kojem jasno napisano Zvornik (*İzvornıq*; fol. 7a) pročitano je kao „Yanıq“. Mjesto na kojem se spominje Bihać (*Biçi-Ḥom*, fol. 8a) pak čita kao „Ḥarem“. Mjesto na kojem se vrlo jasno spominje Ljubuški (*Lubuşqa*; fol. 9a) pročitala je „Boška“. Mjesto na kojem je se spominje Herceg Novi (*Novā diye*; fol. 9b) čita kao „Murādiye“. Mjesto na kojem se spominje Slavonija (*İslovin*; fol. 11a) pročitala je kao „İslovis“ i ubicirala ni manje ni više kao Sloveniju. Mjesto na kojem se spominje Šabac (*Böğürdelen*; fol. 7a) uopće nije identificirala kao naselje transkribirajući ga kao „Bu görülen“. Jasno napisano ime grada Imotski (*imoğqa*; fol. 9a) jednostavno je zanemarila ne transkribiravši ga. Isto je napravila i s Barom (*Bar*; fol. 9b). Primjera ima još. V. Mete, “Tarih-i Belgrad”, 510 – 512. Ipak, ako izuzmemo toponime, njena transkripcija je vrlo korektna te nije bilo nužno ponoviti transkripciju cijelog teksta koji se bavi područjem od interesa ovog rada.

⁷ تاریخ بلغراد, <https://dpul.princeton.edu/islamicmss/catalog/dv13zt28z>, pristupljeno 24. 5. 2021.

⁸ Kolegica Tatjana Paić-Vukić ukazala mi je da se naslovna bilješka može pročitati i kao *Tārīḥ-i Belğrad li-müterğim-i ğoğrafyā (Povijest Beograda iz pera prevoditelja Geografije)*. Odlučio sam ipak da ću koristiti verziju *Tārīḥ-i Belğrad li-Terğeme-i Ğoğrafyā*, a koju je prva predložila Nevin Mete (*Tārīḥ-i Belgrad li-terceme-i coğrafya*).

koji se naziva „velikim gradom, ključem Ugarske“ (*šehr-i ‘azīm, mülk-i Engerusuş miftāhi*)⁹, no to je tek mali dio sadržaja djela i ne čini se kao valjan razlog da se djelo nazove *Poviješću Beograda*. Moglo bi se i spekulirati da je ovakav naslov koji se nalazi u prijepisu poslanice iz 1731 – 1732. možda povezan s veličanjem osmanskog ponovnog osvajanja Beograda 1739., što bi onda upućivalo da je naslovna bilješka nastala neko vrijeme nakon samog prijepisa. Začuđuje da Nevin Mete, koja je priredila transkripciju cjelokupnog rukopisa postavši time detaljno upoznata s njegovim sadržajem, nije našla ništa neobično ni u kataloškom opisu rukopisa, ni u naslovu koji mu se pripisuje u prijepisu poslanice.

Moguće je da je sačuvani rukopis poslanice bio dio neke veće cjeline koja je sadržavala i djelo koje se stvarno nazivalo *Povijest Beograda*. Ako doista postoji djelo čiji je to pravi naslov, za sada jedini kandidat bi mogao biti spis službenog osmanskog kroničara Mehmeda Subhija (Şubhī Meḥemmed; umro 1769.) *Müzākerāt-i şulhiyye tārīḥcesi* (*Kronika mirovnih pregovora*) koji je nastao 1154. (1741 – 1742.) i bavi se osmansko-rusko-austrijskim ratom 1735 – 1739., kao i okolnostima sastavljanja i potpisivanja Beogradskog mira, kojim je 1739. okončan habsburško-osmanski sukob. Naime, jedan rukopis ovoga Subhijevog djela također nosi naslov *Tārīḥ-i Belğrad* (Knjižnica Süleymaniye, Esad Efendi 2100, vr. 1b – 105a). Prema nekim mišljenjima ovaj rukopis Subhijevog djela ustvari je greškom naslovljen *Tārīḥ-i Belğrad*.¹⁰ Poznata su i druga djela koja se specifično bave Beogradom u sklopu ratnih sukoba 1736 – 1739., a spominju Beograd u naslovu. Riječ je djelima koja slave ponovno osmansko osvajanje Beograda 1739.: *Fethiyye-i Belğrad* (*Risala o osvajanju Beograda*) velikog vezira Mehmed Ragib-paše (Meḥemmed Rāğib Pāšā; 1699 – 1763.) te *Fethnāme-i Belğrad* (*Knjiga o osvajanju Beograda*) manje poznatog Mustafe Munifa (Muştafā Munīf).¹¹

Drugi dio navedene bilješke više odgovara pretežito geografskom sadržaju ovoga spisa, a moguće je da upućuje i na autorstvo i izvor za podatke u spisu, o čemu će biti kasnije riječi u ovome radu. Rukopis se sastoji od sljedećih poglavlja (*faşl*; označenih masnim slovima):

Predgovor (*dībāḡe*) s invokacijom (*besmele, hamdele, salvele*) i objašnjenjem nastanka djela, fol. 3b – 4a; ***Der-beyān-i livā-i Semendire***

⁹ *Tārīḥ-i Belğrad*, fol. 4a.

¹⁰ Michael Robert Hickok, *Ottoman Military Administration in Eighteenth-Century Bosnia*, Brill, Leiden – New York – Köln, 1996., 7 – 8.

¹¹ F. Babinger, *Geschichtsschreiber der Osmanen*, 289.

(Prikaz sandžaka Smederevo), fol. 4a – 5a; ***Der-beyān-i eyālet-i Bosna*** (Prikaz ejaleta Bosna), fol. 5a – 5b [uključuje i manja poglavlja *Evşāf-i livā-i Bosna* (Obilježja sandžaka Bosna), fol. 5b]; ***Der-beyān-i memleket-i Bosna*** (Prikaz zemlje Bosne), fol. 5b – 9a [uključuje odjeljke *Evşāf-i livā-i İzvornıq* (Obilježja sandžaka Zvornik), fol. 7a – 8a; *Evşāf-i memleket-i Hrvāt* (Obilježja Hrvatske), fol. 8a; *Evşāf-i vilāyet-i Morlaq* (Obilježja Morlakije), fol. 8a; *Evşāf-i livā-i Qrqa* (Obilježja sandžaka Krka), fol. 8a – 8b; *Evşāf-i livā-i Klis* (Obilježja sandžaka Klis), fol. 8b – 9a]; ***Der-beyān-i livā-i Hersek*** (Prikaz sandžaka Hercegovina), fol. 9a – 11a [uključuje odjeljke *Evşāf-i vilāyet-i Hersek* (Obilježja pokrajine Hercegovina), fol. 10a; *Evşāf-i vilāyet-i Dubra-Venedik* (Obilježja pokrajine Dubrovnik), fol. 10a – 11a]; ***Der-beyān-i memleket-i İslovın*** (Prikaz Slavonije), fol. 11a – 12a [uključuje odjeljke *Eşvāf-i livā-i Bozağa* (Obilježja sandžaka Požega), fol. 11b; *Evşāf-i livā-i Ğernıq* (Obilježja sandžaka Cernik), fol. 11b; *Evşāf-i livā-i Rahaviğa* (Obilježja sandžaka Orahovica), fol. 11b – 12a]; ***Der-beyān-i livā-i Srem*** (Prikaz sandžaka Srijem), fol. 12a – 12b; ***Der-beyān-i eyālet-i Tamişvar*** (Prikaz ejaleta Temišvar), fol. 12b – 13b; ***Der-beyān-i memleket-i Varat*** (Prikaz pokrajine Varad), fol. 13b – 14a; ***Der-beyān-i eyālet-i Egrı*** (Prikaz ejaleta Eger), fol. 14a – 15a; ***Der-beyān-i vilāyet-i Uyvār*** (Prikaz pokrajine Nové Zámky), fol. 15a – 15b; ***Der-beyān-i memālik-i Mağar ya'nı Hungarya ve Alman ya'nı Ğermanya ki Nemçe'ye tābi'dir*** (Prikaz mađarskih zemalja, tj. Ugarske i Njemačke, tj. Germanije koja pripada Svetom Rimskom Carstvu¹²), fol. 15b – 20b; ***Memālik-i Ğermanya*** (njemačke pokrajine), fol. 20b – 30b; Završetak (*hātime*) s kolofonom (*temmet*), fol. 30b.

AUTORSTVO I NASTANAK DJELA

Katalog Knjižnice Sveučilišta Princeton ne donosi nikakve podatke o autoru poslanice. Osmanistica Nevin Mete je, koliko mi je poznato, prva ukazala da je najvjerojatniji autor teksta kojemu se pripisuje naslov *Tārīh-i Belğrad* upravo poznati osmanski geograf i kartograf Ebu Bekr ibn Behram Damaščanin. *Tārīh-i Belğrad* je zasnovan na tekstu njegovog prijevoda jednog od najznamenitijih i najobimnijih kartografskih

¹² U osmanskom jeziku 17. stoljeća ovi nazivi znače isto – Njemačku u širem ili Austriju, tj. Habsburšku Monarhiju u užem značenju.

djela 17. stoljeća, atlasu Joana Blaeua, poznatog kao *Atlas Maior*. Mete je ovaj zaključak vrlo dobro argumentirala. Naime, prema uvodnom dijelu rukopisa (fol. 3b – 4a) autor se obraća neimenovanom sultanu ističući da se poslu pisanja posvetio na njegovu zapovijed. Taj zadatak, koji je sultan naredio putem fermana, bio je „neka se napiše atlas“ (*kitāb-i atlas taḥrīr olsun*). Praktičnu provedbu ovog zadatka omogućio je, kako autor ističe, u tom trenutku već preminuli veliki vezir Fazil Ahmed-paša (Köprülüzade Fāzıl Aḥmed Pāšā; 1635 – 1676.) koji je autoru „predao knjigu u jedanaest tomova“ (*on bir ğilt kitābi*).¹³ Ovi podatci iz uvoda rukopisa *Tārīḥ-i Belġrad* poklapaju se s onim što o Damaščaninovom radu znamo iz drugih izvora: Damaščaninu je sultan Mehmed IV. (1648 – 1687.) u svibnju 1675. fermanom naredio – posredničku ulogu igrao je, kako se navodi, Fazil Ahmed-paša – da na osmanski s latinskog jezika prevede Blaeuov atlas. Njegova latinska verzija – jedna od nekoliko jezičnih verzija – objavljena je u Amsterdamu 1662 – 1665., upravo u 11 tomova sa 600 karti (prvi tom je zapravo naslovljen *Geographia, quae est Cosmographiae Blaviana pars prima*). Damaščanin je svoj prijevod, zapravo preradu, ovog atlasa dovršio 1685.¹⁴

Ovaj do sada neobjavljeni prijevod u šest rukopisnih tomova s tek 243 karte, sačuvan u više rukopisa, nosi ponešto neočekivan naslov *Nuṣretü l-islām ve's-sürür fī taḥrīri Atlas mayur* (*Pobjeda islama i radost u pisanju Atlas Maior*), a poznat je i pod nešto jednostavnijim naslovima, kao što su *Ġoġrafyā-i umūmī* (*Opća geografija*), *Terġeme-i Ġoġrafyā-i kebīr* (*Prikaz/Prijevod Velike geografije*), *Ġoġrafyā-i kebīr* (*Velika geografija*) itd.¹⁵ U literaturi se ističe da ovaj autor, usprkos opsegu i utjecaju njegova djela, nije dobio zasluženu pažnju istraživača, pa za sada ne postoji niti jedna monografija o njemu, a niti jedno od njegovih djela nije kritički objavljeno.¹⁶ Dodajmo i da je izvjesno da su na sastavljanju *Nuṣretü l-islām* značajan doprinos dali i drugi autori, što

¹³ *Tārīḥ-i Belġrad*, fol. 3b.

¹⁴ N. Mete, “Tarih-i Belgrad”, 506; “EBÛ BEKİR b. BEHRÂM”, 110 – 111. Mete pogrešno navodi 1622. godinu kao godinu objavljivanja, dok Sarıcaoğlu navodi samo 1662., kada su zapravo objavljeni prvi tomovi *Atlas Maior*. O okolnostima početka prevodilačkog rada na atlasu v. također F. Babinger, *Geschichtsschreiber der Osmanen*, 225 – 227.

¹⁵ Sarıcaoğlu, “EBÛ BEKİR b. BEHRÂM”, 111.; Babinger, *Geschichtsschreiber der Osmanen*, 226 – 227.; Emirlioğlu, “The Ottoman Enlightenment: Geography and Politics in the Seventeenth- and Eighteenth-Century Ottoman Empire”, 310 – 311.

¹⁶ B. Kellner-Heinkele, “Ebu Bekir B. Behram ed-Dimişki’s Description Of The Crimea”, 239.

se može naslutiti iz proslova *Tārīḥ-i Belğrad*, u kojem se spominje da je Fazil Ahmed-paša osigurao da se nagrade „oni koji su bili u službi“ (*hizmetde olan kimesneler*).¹⁷ Moguće je da Damašćanin, iako zadužen za vođenje prevodilačkog/prerađivačkog projekta, sam nije znao ni latinski ni neki drugi jezik, te su suradnici prevodili za njega. Upravo je, po svemu sudeći, tako bilo u slučaju njegovog velikog prethodnika, osmanskog polihistora Katib Čelebija (Kātib Čelebī; 1609 – 1657).¹⁸ Čelebi je vodio projekt prevođenja na osmanski jezik Mercator-Hondiusova *Atlasa Minor* (prvi put objavljenoga 1607.), a rezultat ovog napora je poznat pod lirskim naslovom *Levāmi ‘u n-nūr fi zulumeti Atlas minur* (*Bljeskovi svjetla u tami Atlasa Minor*).

Iako ni Mete ni drugi autori o tome ne govore, neizravnim dokazom o Damašćaninovom autorstvu *Tārīḥ-i Belğrad* može se smatrati i prethodno spomenuta naslovna bilješka (*Tārīḥ-i Belğrad li-Terğeme-i Ğoğrafyā*), koja ukazuje da se rukopis zasniva na djelu naslovljenom *Terğeme-i ğoğrafyā* (*Prikaz/Prijevod Geografije*), što je varijacija jednog od više naslova *Nuṣretü l-islām*. Osim toga, literatura ne spominje niti jedan drugi značajniji osmanski geografsko-prevoditeljski pothvat u ovom razdoblju – između smrti Fazil Mehmed-paše 1676. i nastanka prijepisa iz 1731 – 1732. – osim Damašćaninovog. Naposljetku, krunski dokaz autorstva Damašćanina i njegovih vjerojatnih suradnika je uspoředba rukopisnog teksta *Nuṣretü l-islām* – sačuvanog u više rukopisni verzija – i *Tārīḥ-i Belğrad*. Mete je pregledavši rukopis *Nuṣretü l-islām* iz Fazil Mehmed-pašine knjižnice u Istanbulu zaključila da fragmenti njegova poglavlja *Bāb-i der-beyān-i iqlīm-i Avrupa* (*Prikaz područja Europe*) sačinjavaju tekst *Tārīḥ-i Belğrad*.¹⁹ Za potrebe ovog rada, uvidom u digitalnu kopiju rukopisa *Nuṣretü l-islām*, koji se čuva u zbirci rijetkih knjiga Istanbulskog sveučilišta, utvrđeno je da postoji veoma značajna podudarnost, uz neke manje razlike, između poglavlja ovog rukopisa pod naslovom *Der-beyān-i memleket-i Sqlavon* (*Prikaz slavonske*

¹⁷ *Tārīḥ-i Belğrad*, fol. 3b.

¹⁸ “K. Ç.’s work on the Cihannüma was revived when he was able to lay his hands on several European geographical works, which a French convert to Islam translated for him (contrary to assertions in some later studies, K. Ç. certainly did not know Latin or Italian)”, v. Gottfried Hagen, “Katib Çelebi”, u: *Historians of the Ottoman Empire*, dostupno na <https://ottomanhistorians.uchicago.edu/en/historian/katib-celebi>, pristupljeno 9. 7. 2021.

¹⁹ N. Mete, “Tarih-i Belgrad”, 507. Mete je koristila rukopis djela koji se čuva u Köprülü Fazıl Ahmed Paşa Kütüphanesi, Hafız Ahmed Paşa Koleksiyonu, Nu:34 Ha 174.

zemlje) s pasažem o Bosanskom ejaletu i susjednim zemljama u risali *Tārīḥ-i Belğrad*.²⁰ Kao argument o Damaščaninovom autorstvu – o čemu nije bilo govora u literaturi – vrijedi spomenuti još i to da su poglavlja o ugarskim, hrvatskim, bosanskim i srpskim krajevima pod osmanskom vlašću u njegovom djelu *El-fethü r-rahmānī fī tarz-i d-devleti l-‘osmānī* (*Božanska pobjeda preko Osmanske Države*) o ustrojstvu Osmanskog Carstva s opisom njegovih pokrajina, također u velikoj mjeri, mjestimice i potpuno, identični odgovarajućim poglavljima u poslanici *Tārīḥ-i Belğrad*. Valja napomenuti da su dijelovi teksta *Tārīḥ-i Belğrad* koji se odnose na Hrvatsku bitno sadržajni od onih u *El-fethü r-rahmānī*.²¹ Spomenimo i kao mogućnost da su Damaščanin i njegovi suradnici bili tek posredni autori *Tārīḥ-i Belğrad*. Naime, *Nuṣretü l-islām* je mogao poslužiti kao tekstualni predložak koji je netko izvan kruga izvornih autora prekrojio u risalu koja nam je sada poznata kao *Tārīḥ-i Belğrad*.

Godina pisanja ili barem kraja pisanja *Tārīḥ-i Belğrad* je vrlo vjerojatno ona koja je zapisana u kolofonu rukopisa – 1097. (1685 – 1686.; *tārīḥ hiğretüñ biñ toksan yedisidür*).²² U svom radu Mete tvrdi da je rad na *Tārīḥ-i Belğrad* zapravo počeo 1094. (1682 – 1683.). Pritom se poziva na Fikreta Sarıcaoğlua, koji je jedno nenaslovljeno geografsko djelo iz zbirke drezdenske Landesbibliothek pripisao Damaščaninu i ustvrdio da je autoru 1682 – 1683. naređeno da napiše spis o Austriji i Ugarskoj. Mete očito smatra da je riječ o djelu identičnom *Tārīḥ-i Belğrad*.²³ Ipak, ako pogledamo izvor njemačkog orijentalista H. L. Fleischera, na koji se poziva sam Sarıcaoğlu, vidimo da opis sadržaja drezdenskog rukopisa – ustvari posvećenog geografiji Ugarske, Austrije, Njemačke i Švicarske, ali ne Bosne, Hrvatske ili Srbije – ne odgovara sadržaju *Tārīḥ-i Belğrad*.²⁴ Stoga njenu tvrdnju o 1094. kao početku rada na poslanici

²⁰ Ebū Bekr b. Behrām ed-Dimešqī *Nuṣretü l-islām ve s-sürür fī tahrīri Atlas mayur, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi*, NEKTY06606, 91, vol. 1, fol. 54b, 57a – 60b, 63a. Ovaj rukopis je dostupan online na adresi <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TY/nekty06606.pdf>.

²¹ I. Dorogi, G. Hazai, “Zum Werk von Ebū Bekr b. Bahram Dimiški”, XXIX/2012, 221 – 224.

²² *Tārīḥ-i Belğrad*, fol. 30b.

²³ N. Mete, “Tarih-i Belgrad“, 507.

²⁴ H. L. Fleischer, *Catalogus Codicum Manuscriptorum Orientalium Bibliothecae Regiae Dresdensis* (Leipzig, 1831.), 57 – 58. Fleischer ovaj rukopis (Landesbibliothek 370) ne povezuje izravno s Damaščaninom, ali zato tvrdi, vrlo vjerojatno bez osnove, da se zasniva na izvodima iz prijevoda Mercatorovog atlasa (poznatog kao *Atlas Minor*), a ne mlađega *Atlasa Maior*. Djelo opisuje kao „descriptionem geo-

možemo zanemariti. Mišljenje priređivača Kataloga Knjižnice Sveučilišta u Princetonu da je djelo *Tārīh-i Belğrad* možda nastalo na zahtjev sultana Sulejmana II. (1687 – 1691.), pri čemu se poziva na spomenuti uvod djelu,²⁵ možemo odbaciti kao potpuno neosnovano.

Sam uvod *Tārīh-i Belğrad* jasno ukazuje na zamišljenu svrhu djela – pomoć osmanskim zapovjednicima u vođenju rata protiv Habsburgovaca i njihovih drugih kršćanskih saveznika, koji je otpočeo osmanskim porazom kod Beča 1683. (Rat Svete lige 1683 – 1698.) Autor ovo djelo u uvodu opisuje kao „kratku poslanicu ... prikaz pohoda u sklopu kojeg će se sretno voditi najveći džihad” (*bu risāle-i muḥtasara, meymenetle ğihād-i ekber ‘azīmet eđeğek sefer şūreti beyān olundu*).²⁶

BOSNA I HERCEGOVINA I HRVATSKA U DJELU *TĀRĪH-I BELĞRAD*: ANALIZA

Kao što je već naglašeno, *Tārīh-i Belğrad* je, zapravo, u manjoj mjeri izmijenjena verzija dijela teksta Damaščaninovog prijevoda *Atlasa Maior*. Bilo bi za očekivati da će ovaj zapadni izvor predstavljati glavni, pa i jedini izvor za *Tārīh-i Belğrad*. Ipak, u literaturi se ukazuje da Damaščaninov prijevod ovog atlasa nije tek puki prijevod već, u punom smislu, prerada i nadgradnja djela *Atlas Maior* iz osmanske perspektive. Historijska geografkinja Pınar Emiralioglu je opisala prijevode europskih geografskih djela na osmanski iz pera Damaščanina i njegovog prethodnika Katiba Čelebija kao „emulacije“ preko kojih su osmanski učenjaci „not only adopted European geographical knowledge but also tried to improve the texts at hand and adapt the latter to their own cultural and political contexts.“²⁷

graphicam, ethnographicam et politicam Hungariae, Austriae, totius Germaniae et Helvetiae, quam auctor in prefatione, quum in eo ipso esset ut *Kithāb-i Atlas* (puta Mercatoris librum celeberrimum) turcice verteret, jussu Sultani a se ex illo excerptam et seorsum editam esse testatur. Sultanum, quem dicit, fuisse Muhammedem IV, ex eo intelligitur quo din fine dicit, hoc tempore, A. H. 1094 (Chr. 1683), imperatorem Germaniae esse Leopoldum.“ Primo capite, f. 1 v. – 7 v., describit Hungariam, secundo, f. 7 v. – 34 r., ceteras terras quas supra diximus.” Ibidem, 57.

²⁵ تاریخ بلگراد, <https://dpul.princeton.edu/islamicmss/catalog/dv13zt28z>, pristupljeno 24. 5. 2021.

²⁶ *Tārīh-i Belğrad*, fol. 3b – 4a.

²⁷ Emiralioglu, “The Ottoman Enlightenment: Geography and Politics in the Seventeenth- and Eighteenth-Century Ottoman Empire”, 312.

Ove i slične tvrdnje u Damaščaninovom slučaju do sada nisu bile potvrđene ekstenzivnom usporedbom teksta *Atlasa Maior* i teksta njegova prijevoda ili tekstualnih derivata ovog prijevoda. Uvid u poglavlja *Tārīḥ-i Belḡrad* o Bosni, Hercegovini i Slavoniji – kao i u slična poglavlja djela *Nuṣretü l-islām* – koji je proveden za potrebe ovog rada može samo potvrditi ovaj opći zaključak o Damaščaninovoј strategiji transfera geografskog znanja. Osim toga što su često u ovim poglavljima povezani dijelovi teksta *Atlas Maior* sumarno prevedeni ili potpuno izostavljeni, vjerojatno jer se pretpostavljalo da ne bi bili zanimljivi osmanskim čitateljima, Damaščanin i njegovi suradnici su na nekim mjestima dodali brojne informacije iz osmanskih izvora. Iščitavanje ovih poglavlja pokazuje da su se više upuštali u nadgradnju djela informacijama osmanskoga porijekla unutar dijelova teksta koji se bave područjima pod osmanskom vlašću, dok su prikazi područja izvan osmanske vlasti više ovisili o Blaeuovom djelu. *Štoviše*, može se reći da je udio osmanskih izvora korištenih za opis teritorija Bosanskog ejaleta dominantan. Među osmanskim izvorima koji su i konzultirani u prikazu ejaleta Bosna zasigurno je prva verzija geografskoga djela Katiba Čelebija *Ġihān-nümā* (*Kozmografija*).²⁸ Poznato je da je Damaščanin opširno komentirao geografska djela Katiba Čelebija, a njegovi komentari zapravo predstavljaju značajan dio teksta druge verzije *Ġihān-nümā* objavljenog u čuvenoj osmanskoj inkunabuli Ibrahima Muteferrike iz 1732. (İbrahīm Müteferriqa; 1674 – 1745.). Upravo su Katib Čelebi i Damaščanin odigrali presudnu ulogu u započinjanju sveobuhvatnijeg prenošenja zapadnog geografskog znanja u osmanski kontekst, koje se zbivalo sporadično i ranije. Ovaj se jednosmjerni transfer intenzivirao između sredine i kraja 17. stoljeća, uglavnom kao posljedica njihovog prevodilačkog rada.²⁹ Napomenimo i da se slobodan pristup prevođenju i dodavanje informacija osmanskog podrijetla, prisutni u prevodilačkom radu Damaščanina i njegovih suradnika, ne može potvrditi u slučaju spisa *Levāmi ‘u n-nūr* Katiba Čelebija, barem u njegovom dijelu o područjima današnje Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Naime, Katib

²⁸ O Katib Čelebijevom djelu *Ġihān-nümā* v. Gottfried Hagen, *Ein osmanischer Geograph bei der Arbeit. Entstehung und Gedankenwelt von Kātib Čelebis Ġihānnümā*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 2003.

²⁹ N. Mete, “Tarih-i Belgrad”, 506.; S. Brentjes, “On two manuscripts by Abū Bakr b. Bahrām al-Dimashqī ...”, 188 – 189.; P. Emiralioğlu, “The Ottoman Enlightenment: Geography and Politics in the Seventeenth- and Eighteenth-Century Ottoman Empire”, 311 – 312.

Çelebi u prijevodu poglavlja *Der-beyân-i İslâvoniya ve Qorvasiya ve Bosniya ve Dalmasıya* (Prikaz Slavonije, Hrvatske, Bosne i Dalmacije) ne odstupa mnogo od izvornog teksta u *Atlasu Minor*.³⁰

Već na prvi pogled jasno je da u *Tārīḥ-i Belğrad* Damašćanin pristupa informacijama o području današnje Hrvatske i Bosne i Hercegovine iz *Atlasa Maior* – točnije, iz njegova poglavlja iz drugog toma pod naslovom *Illyricum sive Sclavonia* (Ilirik ili Slavonija) – preferirajući ono što bi mogli nazvati „korisnim“ podacima o geografiji ovih područja. Damašćaninu su zanimljivi podatci utilitarne prirode: izvještaji o imenima, broju i snazi utvrda te vojnoj spremi, gospodarskoj djelatnosti i rudnim bogatstvima, osnovnim karakteristikama stanovništva i sl. „Nepraktični“ podatci iz atlasa su ili zanemareni ili, u najboljem slučaju, prikazani sumarno. To su najčešće one informacije koje su usko vezane za znanje koje je bilo u europskoj/kršćanskoj tradiciji, a koje bi mogle biti nevažne ili strane čitateljima iz osmanske upravljačke i vojne elite, po svemu sudeći primarnoj publici *Tārīḥ-i Belğrad*. Damašćanin je prije svega odlučio izostaviti ili sažeto predstaviti najveći dio pratećeg teksta koji sadrži kulturno-povijesne informacije o Iliriku, često na temelju antičkih izvora. Primjerice, opisi granica i veličine antičkog Ilirika prema djelima Ptolemeja i Plinija Starijeg, predočeni u ovom poglavlju *Atlasa Maior*, ne spominju se, baš kao ni imena ovih antičkih autora. Prikaz odnosa Ilira s Rimljanima te srednjovjekovna povijest također su izostali i u Damašćaninovom prijevodu, dok su neki podatci o osmanskim osvajanjima (npr. pobjedi nad kraljem Stefanom) zadržani. Kazivanje iz Blaeuova atlasa o mitskom kralju Iliru kao prvom kralju Ilira prikazana su lakonski, bez prenošenja podataka o njegovom rodoslovlju, a nisu ni prevedena taksativno navedena imena njegovih sinova. Slično je i s opisom pohoda Filipa Makedonskog protiv Ilira. Nešto više prostora dobio je opis religije antičkih Ilira i živopisni, štoviše senzacionalistički, detalji njihovog divljeg načina života. Damašćanin je ponekad u svoj prijevod uvrštavao neke Osmanlijama poznate koncepte kako bi olakšao razumijevanje; tako je primjerice nomadski način života starih Ilira ilustriran kroz njihovu poredbu s Turkmenima. Ideja slavenskih jezika (za Damašćanina riječ je o jednom jeziku) prenešena je kroz njihovo identificiranje s bosanskim jezikom, slavenskim jezikom koji je

³⁰ Kâtib Çelebi, *Levâmi 'u'n-Nûr Fî Zulmet-i Atlas Minor. İNCELEME - TIPKIBASIM*, priredili Ahmet Üstüner, H. Ahmet Arslantürk, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2017., 170, 333.

osmanskim čitateljima vjerojatno bio najpoznatiji.³¹ Crkvena povijest i područje pojedinih dijeceza, o kojima govori Blaeuov atlas, nisu ni najmanje zanimali Damašćanina koji ih nikada ne uvrštava u svoj prijevod, baš kao ni svaki spomen osmanskih vojnih neuspjeha o kojima se pisalo u *Atlasu Maior*.

Usporedbe radi, za razliku od Damašćaninovog prijevoda, Katib Čelebi prikazujući područja današnjih Bosne i Hercegovine i Hrvatske u djelu *Levāmi 'u n-nūr* ne izostavlja mnoge detalje iz antičkih izvora, a u svom tekstu ne zaobilazi ni osmanskim jeziku neznatno prilagođena imena antičkih autora – Strabona, Pomponija Mele, Plinija Starijeg i Flora – kao ni mnoštvo latinskih toponima s područja rimskog Ilirika. Toponimi i horonimi u ovom poglavlju djela *Levāmi 'u n-nūr* su i u tekstu i na popratnim kartama, osim u slučaju nekoliko izuzetaka, preuzeti iz zapadnih izvora.³²

Podatci iz *Atlasa Maior* Damašćaninu su glavni – često i jedini – izvor za prikaz područja izvan osmanske vlasti, poput područja habsburške sjeverozapadne Hrvatske, mletačke Dalmacije ili Dubrovnika, no čak i tada on pokušava naznačiti osmansku perspektivu gdje je to moguće, posebno u vezi s mogućim proširenjem osmanskog teritorija i postojanjem mogućih opasnosti za Osmansku Državu. Primjerice, opisujući Zagreb kao prijestolnicu Slavonije u smislu savsko-dravskog međurječja (*İslovjin*), prevodi značajan dio onoga što piše u *Atlasu Maior* – sastav njegovog stanovništva i stanje fortifikacija. Ipak, iz rečenice u atlasu u kojoj se tvrdi da je Zagreb, premda slabo utvrđen, Božjom pomoću odbijao osmanske napade, izveo je nešto slobodniji i za osmansko uho ugodniji zaključak, napisavši da su nevjernici u velikom strahu da će Osmanlije zauzeti ovaj ključni grad. Čini se da Damašćanin izražava svojevrsno žaljenje jer se osmanski vojni zapovjednici nisu potrudili zauzeti strateški važnu utvrdu Koprivnicu, a slično konstatira i u vezi sa Senjom. Također, nakon opisa Kotora, daje poticaj i konkretan savjet u vezi sa zauzimanjem ovog, po njegovom mišljenju, veoma važnog mjesta, za čije osvajanje bi Osmanlije, kako smatra, trebale utrošiti tek malo energije, no to se dotada nije dogodilo zbog, kako insinuira, povezanosti dijela osmanskog državnog vrha s Mlečanima. Damašćanin je u poglavlju o Dubrovniku uvelike vjeran tekstu *Atlasa Maior*. Ipak,

³¹ *Geographiae Blavianaе volumen secundum*, Joannis Blaeu, Amsterdam 1662, Regiones orientales ultra Germaniam circa Danubium. Europae liber sextus, 47 – 48, 52.; *Tārīḥ-i Belḡrad*, fol. 5a – 5b, 7a.

³² V. bilj. 28.

svaki spomen dubrovačke samostalnosti, koju Blaeuov atlas naglašava (*Sui juris sunt Ragusaei*), osmanski prijevod ignorira. S druge strane, ne propušta napomenuti da Dubrovčani plaćaju Osmanskom Carstvu danak (*ğizye*). Napomenimo i to da su toponimi spomenutih područja izvan osmanske vlasti u značajnoj mjeri preuzeti iz *Atlasa Maior*, no u procesu prilagodbe osmanskom jeziku dio preuzetih toponima u *Tārīh-i Belğrad* udaljio se od izvornih latinskih i drugih oblika iz Blaeuova djela. Tako za Zagreb Damaščanin preuzima njegovo latinizirano ime (*Zağrabiya*, prema lat. *Zagrabia*), za Rijeku njeno talijansko (*Fiyumî*, prema tal. *Fiume*), za Karlovac – uz stanovitu dodatnu prilagodbu – njegovo ime na latinskom (*Qalteğat*, prema lat. *Carolstadium*) itd. Za Petrinju ne koristi u osmanskoj historiografiji uobičajeno ime *Yeyî Hişâr*, nego se u rukopisu *Tārīh-i Belğrad* upotrebljava ime *Butvîna* (prema lat. *Pethrina*). Ipak, u prijevodu su za neosmanska područja upotrebljavani i neki uvriježeni osmanski egzoni, redovito prilagođeni iz domaćih imena naselja, poput *Dubra-Venedik* za Dubrovnik, ili izravno preuzeta domaća imena naselja u upotrebi u osmanskim izvorima, poput *Şibenik* za Šibenik.³³

Štoviše, postoje i slučajevi da su oni dodatno izmijenjeni i u odnosu na oblike prisutne u *Nuşretü l-islâm* – vjerojatno zahvaljujući neupućenu prepisivaču *Tārīh-i Belğrad*. Primjerice, u *Nuşretü l-islâm* za Petrinju se u izvorniku (lat. *Pethrina*) koristi mnogo vjerniji oblik *Petrîna* (ovdje je prepisivač našeg rukopisa, između ostaloga, arapski grafem *rā* zamijenio s donekle vizualno sličnim *vāv*). Hrastovica (lat. *Castro-vitza*) je u *Nuşretü l-islâm* *Qurastoviğâ*, a u prinstonskom rukopisu je *Quravestoviğâ* (prepisivač je, čini se, misleći da se radi o dva imena naselja, dodao veznik *ve*).³⁴

Dodatani utjecaj *Atlasa Maior* na Damaščaninov prikaz osmanskog područja između Drave i Jadranskog mora u *Tārīh-i Belğrad* vidljiv je u njegovom prihvaćanju ideje o Hrvatskoj i Slavoniji (u smislu savsko-dravskog međurječja) kao pokrajinama koje se protežu i s kršćanske i s osmanske strane granice. Dok je tako zamišljenoj Slavoniji iz nejasnih razloga posvećeno čitavo posebno poglavlje, prikaz Hrvatske je koncipiran kao glava unutar poglavlja o pokrajini Bosni. Ipak, o povijesti i stanovništvu ovih dviju pokrajina je preuzeto malo podataka iz Blaeuova atlasa. Zanimljivo je da je posebna glava unutar poglavlja o zemlji

³³ *Geographiae Blavianaee volumen secundum*, Europae liber sextus, 49 – 55.; *Tārīh-i Belğrad*, fol. 8a, 9b – 11b.

³⁴ *Geographiae Blavianaee volumen secundum*, Europae liber sextus, 50.; Ebū Bekr b. Behrām ed-Dimeşqî, *Nuşretü l-islâm ve s-sürür fi tahrîri Atlas mayur*, vol. 1, fol. 57b.

Bosni posvećena i Morlakiji (*vilāyet-i Morlaqq*), tj. području naseljenom Morlacima. Za razliku od Slavonije u užem smislu, smještene između dviju rijeka, Morlakija i Hrvatska kod Damašćanina nemaju određenih granica. Ipak, može se reći da se većina toponima vezanih za Hrvatsku odnosi na Pounje i Pokuplje, dok je većina morlačkih toponima vezana za Liku, pri čemu se dio Morlakije povezuje sa sandžakom Krka. Pojam Morlakije je kod Damašćanina bez sumnje dospio iz zapadnih izvora, gdje je uobičajen u ranom novom vijeku (tal./lat. *Morlacca*, *Morlacha*, *Murlacha* ili *Morlakia*),³⁵ no moguće je da njegovo vrelo nije bio samo *Atlas Maior*. Naime, o Morlakiji u ovom atlasu ne postoji posebno poglavlje – za razliku od Hrvatske, Slavonije, Bosne i Dubrovnika – a drugih podataka o Morlakiji je veoma malo. Na karti koja ilustrira poglavlje o Iliriku ovo područje nije ucrtano kao zasebna pokrajina. O mogućim dodatnim zapadnim izvorima koji su naveli Damašćanina da odstupa od prikaza prisutnog u *Atlasu Maior* zasad je nemoguće reći bilo što određeno, no znakovito je da se sličan prikaz granica Morlakije, kao pokrajine koje obuhvaća Hrvatsko primorje i Liku, i Hrvatske, kao područja koje je ograničeno na Pounje i Pokuplje, može naći na jednoj verziji Mercatorove karte Slavonije, Hrvatske i Bosne iz 1625. Čini se da Damašćanin nije znao mnogo o nekim mjestima koja se spominju na osnovu *Atlasa Maior*. Primjerice, Bihać spominje dva puta, kao da se radi o dva mjesta, koristeći i zapadno i osmansko ime za isto naselje, bez naznake da se radi o istom gradu. Prvo ga na osnovu osmanskih izvora spominje kao *Bihke* dajući podatke o njegovom smještaju, a zatim kao *Biči-Hom* (prema lat. *Bigihon* iz *Atlasa Maior*) bez ikakve informacije gdje bi se ovaj grad mogao nalaziti.³⁶

³⁵ O upotrebi ovog horonima i njegovih talijanskih, francuskih i njemačkih inačica za područja naseljena Morlacima, kako zapadni izvori ranog novog vijeka nazivaju kršćanske stanovnike dalmatinskoga i hrvatsko-primorskog zaleđa, v. Borna Fürst-Bjeliš, "Toponimija i percepcija u prostoru Triplex Confiniuma", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, XXXII – XXXIII (1999 – 2000), 349 – 354.; Ista, "Teritorijalizacija i deterritorijalizacija pograničnih društava u multikulturnoj sredini: Morlakija i Mala Vlaška", *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae*, 2014, br. 2, 53 – 63.

³⁶ *Geographiae Blavianaе volumen secundum*, Europae Liber Sextus, 50, 57 – 58.; *Tārīḥ-i Belḡrad*, fol. 6b, 8a, 11a – 12a. Za primjer gore navedenog kartografskog prikaza Morlakije i Hrvatske, v. Mithad Kozličić, *Kartografski spomenici hrvatskog Jadrana*, AGM, Zagreb, 1995., 177.

Kao što je već rečeno, prikaz područja pod osmanskom vlašću, tj. Bosanskog ejaleta, u *Tārīḥ-i Belgrad*³⁷ je tek u manjoj mjeri ovisan o Blaeuovom atlasu. Čak se i podjela na pokrajine iz *Atlasa Maior*, koju Damašćanin načelno prihvaća, pokušava, gdje se to prevoditelju činilo moguće, povezati s postojećom osmanskom upravnom podjelom. Tako se pojam Slavonije (*Sqlavoniya*) – shvaćenog kao slavenska područja na tlu antičkog Ilirka – manje-više izjednačava s cjelinom područja ejaleta Bosne, a Dalmacija se poistovjećuje sa sandžakom Hercegovina. Imena geografskih objekata na osmanskom području su gotovo u potpunosti preuzeta iz osmanskih vrela. Upada u oči da se neka imena geografskih objekata s osmanskog područja, po svemu sudeći preuzeta iz osmanskih izvora, u rukopisu javljaju zapisana u više verzija (Požega u čak četiri!), što vjerojatno treba pripisati prepisivaču rukopisa koji nije bio upućen ni u južnoslavenske jezike ni u geografiju tog područja. Kao glavni osmanski izvor Damašćanin je bez sumnje koristio već spomenutu prvu verziju Katib Čelebijevog geografskog djela *Ġihān-nümā*, u kojem je prikazana Rumelija i ejalet Bosna. Velike sličnosti s ovim djelom su tako vidljive u *Tārīḥ-i Belgrad* u kratkom prikazu dolaska Osmanlija u Bosnu te opisima gradova (posebno gradova Sarajeva i Novog Pazara) i drugih lokacija u sandžacima Bosna (posebno bosanske Crne gore i Podrašnice), Hercegovina, Klis i Krka, u kojima pored brojnih identičnih podataka, osobito o razdaljinama putovanja, ponekad nailazimo na istovjetne rečenice. S druge strane, prisutni su i novi podatci koje je Damašćanin dodao (npr. informacije o kultu Djevice Marije u blizini Sarajeva i učešću muslimana u njemu). Manji dio lokaliteta iz ovih sandžaka, a koji su spomenuti u djelu *Ġihān-nümā*, iz nepoznatog razloga nije spomenut u *Tārīḥ-i Belgrad* (npr. Rogatica/Čelebi Pazar, Priboj, Foča, Vrgorac, Travnik, Gračanica, Zemunik itd.). S druge strane, jedan dio naselja koje spominje Damašćanin, osobito u osmanskom dalmatinskom zaleđu i Lici, ne nalaze se u djelu *Ġihān-nümā*, a sandžaci Požega, Cernik i Orhovića – osim navođenja njihovih imena – uopće nisu obrađeni u tom Katib Čelebijevom djelu. Uz tekst, vrlo je moguće da je Damašćanin koristio i Katib Čelebijevu kartu područja ejaleta Bosne i okolnih krajeva koja se nalazi u bečkom autografu prve verzije djela *Ġihān-nümā*. Gornji tok Une je na ovoj karti nazvan Kupom, a isto čini i Damašćanin, koji, štoviše, čitav tok Une naziva Kupom. Ostala vrela osmanskog

³⁷ *Tārīḥ-i Belgrad*, fol. 5b,

porijekla nije bilo moguće pobliže utvrditi.³⁸ Ništa ne upućuje da su Damašćanin i njegovi prevodilački suradnici osobno posjetili osmansku Bosnu i okolne krajeve, a neke greške u prikazu (npr. uljevanje Miljacke u Savu te poistovjećivanje Une s Kupom i Sane s Unom) mogle bi se shvatiti kao dokazi da nisu kročili na ova područja. Moguće je da su dio podataka koji nadopunjuju one preuzete iz djela *Ġihān-nümā* prikupili od putnika koji su posjetili bosanskohercegovačka i hrvatska područja pod osmanskom vlašću. Među ulomcima nepoznatog porijekla, u tekstu se ističe i fantastična priča o ptici čudnovatih svojstava koja živi u bosanskim planinama, koja služi kao svojevrsni zabavni *intermezzo* unutar prilično suhoparnog geografskog teksta.

PRIJEVOD TEKSTA

U ovom dijelu rada nalazi se prijevod teksta iz poslanice *Tārīh-i Belgrad* koji se, uz nekoliko manjih izuzetaka, odnosi na područja današnje Bosne i Hercegovine i Hrvatske – zasebna poglavlja o Bosni, Hercegovini i Slavoniji. Velikim slovima su otisnute riječi koje su u rukopisu istaknute crvenom bojom. Svi toponimi i pojedini pojmovi su iznova transkribirani prema principima Njemačkog orijentalnog društva (DMG) uključujući i transkribiranje dugih vokala u izvorniku podcrtavanjem (*Unterstreichung*). Osim u vrlo malo slučajeva, vokalizacija toponima nije se mogla pouzdano utvrditi. Imena geografskih objekata s područja ejaleta Bosne i njemu susjednih područja uglavnom su vokalizirana tako da što jasnije upućuju na izvorna imena. Toponimi su transkribirani samo pri prvom pojavljivanju u tekstu, osim ako ne postoji druga verzija zapisivanja istog toponima. Zvezdicom (*) su označeni toponimi kojima sam odredio ubicaciju – ponekad izmijenivši onu koju je napravila Mete, a ponekad odredivši je prvi put – na osnovu istraživanja geografskih karata i literature.³⁹ Plusom (+) su označeni oni toponimi i druga imena

³⁸ *Mūsvedde-i Ġihān-nümā bi-Ḥaṭṭ-i Kātīb Čelebī*, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. Mixt. 389, fol. 90v – 93v. Ovaj rukopis je dostupan online preko stranice ÖNB. Također, usp. i prijevod ovog djela: Joseph von Hammer-Purgstall, *Rumeli und Bosna geographisch beschrieben von Mustafa Ben Abdalla Hadschi Chalfa*, Verlag des Kunst- u. Industrie Comptoirs, Beč, 1812., 158 – 181. O Katib Čelebijevoj karti iz autografa v. E. Korić, *Bosna i Hercegovina*, 28 – 31.

³⁹ Općenito, za ubicaciju mi je od velike koristi bilo uspoređivanje rukopisa s već spomenutim djelima: rukopisom *Nuṣretü l-islām*, Hammer-Purgstallovim prije-

iz izvornika čija je transkripcija bitno drugačija od one koju je napravila Mete. Objašnjenja o položaju pojedinih lokaliteta dana su samo za one manje poznate. Riječi koje su u izvorniku istaknute crvenom bojom u prijevodu su napisane velikim slovima.

POGLAVLJE. PRIKAZ EJALETA BOSNE (*BOSNA*).

Nekoć joj je ime bilo *Slavonija (+*Sqlavoniya*)⁴⁰ i njena je granica na sjeveru Mađarska (*Mağar*), na zapadu Štajerska (+*İstiriya*), koja pripada Njemačkoj (*Nemçe*). Na jugu je Jadransko more (*Venedik Körfezi*), na istoku Beograd (*Belğrad*). U ovoj zemlji podneblje je na nekim mjestima zdravo, na nekim mjestima močvarno i vlažno. Neka područja su šumovita. Posebno je u šumama sjevernog područja veoma vruće i vlažno te je rasprostranjen veliki osip. U ovoj zemlji ima zlata, žive i željeza. STANJE NARODA. Ljudi ove regije su visoki i tamne puti. Oni su od starih vremena ratoborni. Poput Turkmena bili su nomadi te su se tako usavršili u ratnoj vještini da ih nitko nije mogao pobijediti. Na primjer, okupili bi svoje pješaštvo i konjaništvo na jednom mjestu te bi načinivši krug tako bili zbijeni u njegovoj unutrašnjosti da nitko nije mogao prodrijeti među njih. Čak ni otac Aleksandra Velikog, Filip, s tisućama svojih vojnika nije im se mogao oduprijeti. Ovaj je narod u stara vremena osvojio mnoge zemlje i na početku im je kralj bio Ilir. Iza ovog kralja ostalo je više djece. Kada je najstariji postao kraljem nakon svoga oca, stalno su se bavili pljačkom po okolnom području. Čak su i Crvenu Jabuku⁴¹ nekoliko puta opljačkali i opustošili. Poslije su ih muslimani razvlastili i osvojili, a [izvan njihove vlasti] ostalo je nekoliko utvrda. Neke od njih pripadaju Njemačkoj, neke Veneciji (*Venedik*). Ovaj je narod veoma gostoljubiv. Štoviše, ako netko ne

vodom djela *Ğihān-nümā*, transkripcijom djela *El-fethü r-rahmānī*, Blaeuovim *Atlasom Maior* i knjigom E. Korić *Bosna i Hercegovina na starim osmanskim kartama*. Za ubikaciju nekih mjesta koristila mi je komunikacija s kolegom Anđelkom Vlašićem, koji mi je ljubazno na uvid stavio svoj zasad neobjavljeni rad (zajedno s Okanom Büyüktapuom) "Hasan Esîrî's *Mi 'yârü 'd-Düvel ve Misbârü 'l-Milel* as a source for the history of Croatia and Bosnia and Herzegovina".

⁴⁰ Slavonija u smislu Ilirika, koji ovdje autor izjednačava s Bosnom kao zemljom.

⁴¹ U osmanskim izvorima se imenom Crvena Jabuka (*Qızıl Elma*) često označava grad Rim, ali i druge važne gradove kršćanske Evrope, poput Beča, čijem su osvajanju Osmanlije težili. V. Orhan Şaik Gökyay, "Kızılelma", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, vol. 25, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2002., 559 – 561.

primi gosta, njegovu kuću zapale. Nekoć su obožavali razne stvari. Božanstvo u koje su zajednički vjerovali bila je munja. Njoj su prinostili žrtve klanjem stoke. Oni [vjeruju] da nebesa, vode, šume, hrana, dobro i zlo imaju posebne stvoritelje, no da stvoritelj neba zapovijeda svima [drugima]. Oni uživaju zaklinjati se. Budući da su ratoborni, ne cijene umiranje u krevetu. Čak se jedni za druge mole za dobro govoreći „Ne umri u postelji“, a za zlo drugima priželjkuju suprotno. Njihov je jezik slavenski (*sḡlavon*), tj. bosanski (*bošnaq lisān*), i ovaj se jezik koristi u mnogim zemljama. Koristi se u Bosni, Hrvatskoj (*Hrvat*), Hercegovini (*Hersek*), Srijemu (*Srem*), Slavoniji (*İslovın*),⁴² Štajerskoj/*Istri (+*İst(i)riya*), Smederevu (*Semindere*), Bugarskoj (*Bulğar*), Češkoj (*Bohimiya*), *Lužici (*Lusaḡhiya*), Poljskoj (*Leh*), Rusiji (*Rusiya*), Moskovijskoj (*Mosqva*), Čerkeziji (*Gerkes*) i Mađarskoj.

POGLAVLJE. PRIKAZ ZEMLJE BOSNE.

Nakon što je ovu pokrajinu osvojila osmanska dinastija, učinila ju je ejaletom, podijelivši je u osam sandžaka, tako da su ovo sandžaci: Bosna (*Bosna pāšā sanğaḡı*), Hercegovina (*Hersek*), Klis (*Klis*), *Požega (*Bozaḡa*), Orahovica (*Rahaviḡa*), *Začasna (*Reḡte*), *Cernik (*Ĝerniq*) i Krka (*Qrqa*).⁴³ OBILJEŽJA sandžaka Bosna. Ovom su sandžaku pridružene Hrvatska i Morlakija (*Morlaq*). U ovu je pokrajinu [tj. Bosnu] 785. godine [1383 – 1384.] u vrijeme sultana Murata II. došao Timurtaš-paša⁴⁴ pobijedivši i pokorivši bosanskog vladara, no on se poslije pobunio. Poslije, je 866. godine [1461 – 1462.] sultan Mehmed Han [tj. Mehmed II. Osvajač] došao u mjesto Skopje (*Üsküb*) i poslao Mehmed-pašu⁴⁵ te osvojio [zemlju]. Gradovi. Bosna (*Bosna*) kojoj je sada ime Sarajevo (*Sarāy*). Ovaj je grad prijestolnica zemlje Bosne i trgovište [koje je] sjedište mule. Kako je sultan Mehmed ondje sagradio saraj, nazvali su

⁴² Slavonija u smislu savsko-dravskog međurječja.

⁴³ Autor je zaboravio navesti u svom popisu sandžak Zvornik, o kojemu pak govori nešto kasnije. S druge strane, čini se da autor na ovom mjestu u rukopisu Začasnu i Cernik smatra dvama različitim sandžacima.

⁴⁴ Kara Timurtaš Pāšā (umro 1404.), osmanski vezir i beglerbeg. V. Feridun Emecen, "Timurtaş Paşa", *TDV İslām Ansiklopedisi*, vol. 41, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2012., 185 – 186.

⁴⁵ Ovdje se vjerojatno misli na zapovjednika osmanskih snaga pri osvajanju Bosne i njenog prvog sandžakbega Mehmed-bega (Minnetoḡlu Meḡhemmed Beg).

ga imenom Sarajevo. Na zapadnoj strani ovoga grada je ravnica, a s tri strane su planine. Rijeka po imenu *Miljacka (*Minlasqa*) prilazi mu sa zapada i prolazi [kroz njega] po sredini. U podnožju mevlevijske tekije je poznato izletišta. [Miljacka] okreće deset mlinova i ulijeva se u rijeku Savu (*Sgva*). S njegove istočne strane postoji mala utvrda. To je grad sa 120 mihraba, po dva bezistana i hamama; u Husrev-begovoj džamiji je veliki lijepi sat. Iz Njemačke, Mađarske, Venecije i drugih zemalja dolaze [u Sarajevo] i trguju. Od Istanbula (*İstanbul*) ima dvadeset i šest menzila,⁴⁶ a u blizini grada nalazi se crkva. Unutra je na olovnoj ploči prikazana Djeвица Marija (*Meryem Ana*).⁴⁷ Dovode bolesnike i mole za izlječenje, čak i muslimani [u to] vjeruju. Novi Pazar (*Yeņi Bāzār*). Na putu od Skoplja za Bosnu prelazi se Kosovo Polje (*Qos-Ova Şahrāsı*) i stiže se na odredište nakon četiri menzila. Imaju ljekovite izvore bez premca. Na putu prema Sarajevu prolazi se preko Taslidže⁴⁸ (*Ṭaşlığā*) i Višegrada (*Višeğrad*). [sljedeća rečenica nalazi se na margini] U ovoj kasabi na obali rijeke Drine (*Direm*) ima znameniti most. Ključ (*Kluğ*).⁴⁹ U blizini *Crne gore (*Karadağ*)⁵⁰ na istočnoj strani s planine se spušta rijeka Una (*Una*) i dolazi do njega.⁵¹ U blizini Tešnja (*Tešne*) na rijeci Savi nalaze se četiri skele. *PODRAŠNICA⁵² (*Bodraftığā*) [se nalazi] na krajnjem istoku Crne gore na području *Jezera (*Gölhişār*), nahija je, stanovnici su mjenjači novca. *Bužim (+*Pužime*) je utvrda ispod *Cazina (*Sazine*) na rijeci *Kupi (*Kuġba*).⁵³ Rude ima na zapadu Crne gore na rijeci Uni. *Kozarac (*Qozarma*) je niže od [nalazišta] rude i [nalazi se]

⁴⁶ *Menzil* na osmanskom jeziku znači konačište ili putnu stanicu, osobito putne stanice koje je gradila Osmanska država. Također označava i razdaljinu između dvije putne stanice. V. Evlija Čelebi, *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 1996., 638.

⁴⁷ Ovdje se po svemu sudeći radi o svetištu Djevice Marije u Olovu.

⁴⁸ Danas Pljevlja.

⁴⁹ Mete čini se nije shvatila da ovaj tekst s margine treba umetnuti iza riječi VIŠEGRAD. Ona ga je umetnula na kraju strane rukopisa, što je dovelo do nejasnoća u razumijevanju njene transkripcije, v. Mete, *Ibidem*, 510.

⁵⁰ Planina u srednjoj Bosni. V. Evlija Čelebi, *Putopis*, 211; Arthur Evans, *Illyrian Letters*, Cosimo Classics, New York, 2007., 25. Sudeći po imenu ove planine (vran = crn) moguće je da se zapravo, barem jednim dijelom, radi o Vranu ili pak Vranici.

⁵¹ Autor rijeku Sanu naziva Unom.

⁵² Mjesto i nahija u okolici današnjeg Mrkonjić Grada, v. E. Korić, *Bosna i Hercegovina*, 30, 33.

⁵³ Na nekoliko mjesta u tekstu autor dio toka Une naziva Kupom. Bužim je udaljen oko 20 km od Une, a Cazin nešto manje.

na rijeci Uni.⁵⁴ *Dubočac⁵⁵ (*Duboğina*) je utvrda na rijeci Savi. Derventa (*Derbend*) je kadiluk između SARAJEVA, Banje Luke (*Banğ Luqa*) i Jajca (+*Yapğe*). Bihać (*Bihke*) je kasaba ponešto podalje od Save, udaljena jednu merhalu.⁵⁶ Tri sata putovanja na istočno od Crne gore je ravnica [i] velika utvrda. *Svinjar⁵⁷ (*İstivinqar*) je kasaba na rijeci Savi i skela. Jajce (+*Yanğe*) je čvrsta utvrda u blizini Tešnja. Nalazi se na putu za Banju Luku. Nakon dva konaka, dolazi s jedne strane rijeka Vrbas (*Vrbas*) a s druge rijeka po imenu *Pliva (*Briva*) i ispod utvrde se sjedinjuju nastavljajući prema Banjoj Luci. Na *Plivi (+*Bliva*) ima riječni most. Banja Luka je grad na dvije strane rijeke Vrbasa. Na rijeci se s mjesta na mjesto prelazi mostovima. Ondje su dvije tvrđave. *ZMIJANJE⁵⁸ (*Uzmiyane*) je nahija jednu merhalu južno na putu za Klis (*Klis*). Varcar Vakuf (*Vartav Vaqf*) je kasaba udaljena jednu merhalu na području Crne gore. Od nje [počinje] planina *Lisina (*Lisina*). Kamengrad (*Qamen-Ğrad*) – to je slavna utvrda. U njoj se izrađuju topovske kugle. Ima i brdo sa željeznom rudom. Crna gora se, prije zapada i sjevera, [proteže] na jugu Bosne – [počinje] od Klisa, [proteže se] obroncima Vranice (*Varan-Tise*). Odmaknuvši se od tog područja prolazi zapadno od *Prusca (*Aqhişār*) i zapadno od nahije Janj⁵⁹ (*Yan*) – stanovnici Janja su mjenjači novca. Otuda dolazi do [područja] zapadno od izvora rijeke *Plive (+*Bliva*). Prolazi preko napuštene palanke *SOKOLAC (+*Şoqolatsa*) i dolazi do zapadnog dijela nahije *Podrašnica (*Budraflitğa*). Poslije prelazi preko izvora rijeke Une. Zapadno od Bihaća prošavši malu utvrdu po imenu *Bilaj⁶⁰ (*Pilay*) završava u utvrdi *Senj (*Sen*). Rijeke. Rijeka [Pliva] izvire na Crnoj gori i teče u smjeru sjeverozapada. Dospijeva do Jezera. Od njega se okreće na istok, kraj Jajca (*Yayğe*) [...] preko stijene utječe u rijeku Vrbas. To je silno veličanstveno mjesto.

⁵⁴ Kozarac nije na rijeci Uni, već se nalazi u blizini rijeke Sane.

⁵⁵ U drugoj polovini 17. st. bili su utvrđeni i Slavonski Dubočac, sa statusom kasabe, i Bosanski Dubočac, v. “Dubočac“, *Hrvatska enciklopedija* (mrežno izdanje), <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16420>, pristupljeno 28. 6. 2021.

⁵⁶ Merhala (*merhale*) je osmanska jedinica za udaljenost. Odgovara putu od jednog dana. V. Jan Gyllenbok, *Encyclopaedia of Historical Metrology, Weights, and Measures*, vol. 3., Birkhäuser, s. 1., 2018., 1898.

⁵⁷ Danas poznato kao Davor u Slavoniji.

⁵⁸ Oblast na području planine Manjače.

⁵⁹ Janj, područje oko istoimene pritoke rijeke Plive, bilo je sredinom 16. st. nahija sandžaka Klis, v. *Opširni popis Kliškoga sandžaka iz 1550. godine*. Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 2007., 34.

⁶⁰ Mjesto u Lici.

Ukupno tok ove rijeke dug je dvije merhale te se isprva može prijeći, kasnije ne dopušta prelazak, [na njoj] postoje mostovi. Rijeka Una izvire na Crnoj gori i teče prema istoku i spaja se s [rijekom] *Kupom. Nakon izvora dolazi do Ključa.⁶¹ Poslije preko Hamza-begova saraja⁶² dotječe do kasabe *[Stari] Majdan (*Ma 'den*). Poslije ove nema prepreka [na rijeci, čije] je korito poput kuće, dotječe do kasabe Kozarac (*Qozarsa*) i utvrde po imenu *Cazin te se spaja s rijekom *Kupom. Rijeka *Kupa dolazi sa sjevera Crne gore do Bihaća. Nakon spajanja s Unom nosi ime Una, poslije dotječe do utvrde *Bužim (*Bužim*), a zatim nakon velikog šumskog područja utječe u Savu. OBILJEŽJA sandžaka Zvornik (*İzvorniq*). Na putu iz Beograda za Bosnu na obali rijeke koja teče prema Savi, po imenu *Drina (+*Aq-*)*Drigga*,⁶³ na jednom visokom mjestu nalazi se čvrsta visoka utvrda [Zvornik]. [Godine] 866. [1461 – 1462.] osvojio ju je sultan Mehmed. Od Beograda niz Savu plove lađe. U ove gradove voze robu po narudžbi, [no] lađe ne mogu proći dalje od *Zvornika. Postoje rudnici srebra u SREBRENICI (*Srebreniča*). Ova zemlja ima dva velika izvora. Iznutra izlazi voda koja, kada je spuste u Tundžu (*Tunğa*),⁶⁴ postaje sol. *Šabac (+*Bögürdelen*), na istoku, je jedna velika utvrda koja je na brdu. U nastavku je Sava kod Rače udaljena [samo] jedan menzil od Dunava (*Ṭuna*) i onda se vraća natrag. Nakon što je ovamo došla na sjeveroistok, udaljuje se od Dunava. Došavši pred Beograd teče prema [...] oblikujući otok. [...] U blizini je kasaba *Valjevo (+*Vallyeva*), koje još zovu „gnijezdo orlova“. Obje obale rijeke *Efşaba* su litice i stijene, a tvrđava je na visokom grebenu kojem se može prići samo s jednog mjesta. Spomenimo neke osobitosti ova dva sandžaka [tj. bosanskog i zvorničkog]. Ova je pokrajina veoma šumovita i tlo nije plodno. U njoj se može naći lijepih sokolova i orlova. Ima zlata i srebra. Puno je ovaca, često se odvođe na mletačko područje i prodaju, još je

⁶¹ Una naravno ne utječe u Kupu. Kao što smo rekli, autor Unu na nekim mjestima naziva Kupom, a rijeku Sanu naziva Unom.

⁶² Moguće je da je riječ o današnjem Sanskom Mostu koji je u 16 – 17. st. poznat kao Dičevo i nastaje oko zadužbine bosanskog sandžakbega Hamza-bega, v. Ahmed Mehmedović, *Upravljanje vakufima u BiH 1847 – 2017*. Vakufska direkcija IZ u BiH, El-Kalem, Sarajevo 2017., 43.

⁶³ Vjerojatno je riječ o grešci u prepisivanju. Odgovarajuće mjesto u transkripciji teksta djela *El-fethü r-rahmānī* glasi „Dirin“, tj. Drina koja teče, što u potpunosti odgovara kontekstu opisa Zvorničkog sandžaka, v. I. Dorogi, G. Hazai, “Zum Werk von Ebü Bekr b. Bahram Dimiški”, XXIX/2012, 221.

⁶⁴ Rijeka u evropskom dijelu Republike Turske i Bugarskoj. Nije jasno zašto je spomenuta na ovom mjestu, a moguće je da se radi o pogrešci u prepisivanju.

mного goveda i vune. Dovoze se u Kotor (*Qoṭor*) i Dubrovnik (*Dubra-Venedik*) te odvoze u kršćansku Evropu (*Frengistān*). Narod ove pokrajine je u staro vrijeme odijevao životinjsko krzno i štovao svoja božanstva. Palili bi krijesove i tri puta se prali tijekom života. Jednom na početku kada bi se rodili, jednom u vrijeme vjenčanja kada bi stupali u spolne odnose te jednom kada bi oprali leš umrlog. Oni su nekoć živjeli u spiljama i puno vremena provodili u pjesmi i priči. I njihov je običaj bio da zarobljeniku odsijeku glavu i ispiju krv iz njegove lubanje, a nekoliko bi zarobljenika žrtvovali Marsu (*Merīḥ*). U staro doba su imali različite kraljeve. Poslije je Mehmed II. zarobio kralja po imenu Stefan i ogulio mu kožu jer je taj kralj osvojio Bosnu budući da je njihov kralj ubijen.⁶⁵ Došli su Mađari i osvojili njihove zemlje. Poslije je vezir sultana Mehmed Hana Mahmud-paša ubio kralja po imenu *Bilādivīqu*⁶⁶ i zaposjeo ovu pokrajinu. ČUDNOVATO KAZIVANJE (*Ġarbiye*). Na pašnjacima hladnog podneblja visokih planina, koje se nalaze u ovoj pokrajini Bosni, ima jedna vrsta ptica imenom *+Īvran*⁶⁷ koja je tijelom velika kao tele te stalno leži u vodi i brčka se. Kako vjeruju stanovnici, glasa se dan i noć s planine na planinu njoj svojstvenim glasom i čini se kao da prolazi zasljepljujuća munja, ali po danu izgleda kao crna kugla. Noću je više poput svjetlosti vatre. Ona se time ističe što na svom ružnom tijelu ima sjajne dijelove svijetle poput iskre, [koji se] šire naokolo i nestaju. One godine kada je viđena ljudi se smiješe. OBILJEŽJA Hrvatske. Ovu je pokrajinu nekoć davno osvojio kralj po imenu Liburin i postavio granicu na sjeveru na Savi, na zapadu [je granica] *Vindska marka (*+Vindorumaqiyā*)⁶⁸, na jugu Jadransko more, a na istoku Bosna. U davnini prijestolnica je bila Rijeka (*Fiyumī*), a sada im je kasaba *Bihać (*+Biĉi-Ḥom*). Najvažniju utvrdu ove pokrajine, *Petrinju

⁶⁵ Ova se priča po svojoj prilici odnosi na bosanskoga kralja Stjepana II. Tomaševića.

⁶⁶ Vjerojatno iskrivljeno od *Bilād-i Vuq*, „Vukove zemlje“, tj. Oblasti Brankovića koja će početkom 15. st. postati dijelom Srpske despotovine. Ovdje se vjerojatno misli na vladara upravo Srpske despotovine. Mahmud-paša (Maḥmūd Pāšā; 1420 – 1474.) obnašao je dužnost velikog vezira za vladavine Mehmeda II. Osvajača, v. Théoharis Stavrides, *The Sultan of Vezirs: The Life and Times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelovic (1453–1474)*, Brill, Leiden – Boston, 2001.

⁶⁷ Moguće da je ime ovog fantastičnog bića povezano s južnoslavenskom riječju za poznatu ptičju vrstu – vranu. Jedno od mogućih čitanja ovog mjesta je štovitiše *Īvrana*. Opis ove „ptice“ podsjeća na žar-pticu iz slavenske mitologije i slična stvočenja iz perzijske mitologije.

⁶⁸ Od *Vindorum Marchia* (njem. *Windische Mark*). Ovo je područje, poznato i kao Slovenska marka/krajina obuhvaćalo današnju Dolenjsku u Republici Sloveniji.

(+*Butvina*), obnovio je Hasan-paša,⁶⁹ jedan od paša osmanske dinastije. K tome, *Kostajnica (*Qostaniġa*), koja je od Banje Luke udaljena jednu merhalu, je mala snažna utvrda, smještena na sredini *Kupe (*Kuba*) poput otoka.⁷⁰ Ovoj je blizu utvrda Gradiška (*Ġradiška*). Dubica (*Dubniġa*) je velika utvrda na rijeci *Kupi,⁷¹ njoj je blizu rijeka Sava te još utvrde Sisak (*Sinisek*), *Hrastovica⁷² (+*Quravestoviġa*), Novigrad⁷³ (*Noviġrad*) i *Karlovac (*Qalteaġat*)⁷⁴ – ukratko, tri četvrtine ove zemlje je pod vlašću osmanske dinastije. Ova je pokrajina veoma plodna. Mnogo je pšenice, grožđa i ovaca. Posebno su krajevi uz more mjesta gdje se uzgaja pšenica. Na granici ove pokrajine je utvrda imenom *Senj – zovu je zemljom Malta⁷⁵ (*Malta*) – a stanovnici su smutljivci i vrše pritisak na muslimane. Vladar im je iz vlastitih redova. Tako je dugo ovaj narod činio smutnju. Bosanske paše nisu smatrali važnim osvojiti ovu utvrdu. OBILJEŽJA Morlakije (*Morlaq*). Njeno se stanovništvo puno bavi hajdučijom. Ovu je pokrajinu osvojio bosanski paša, no nekoliko kasaba pripada Njemačkoj. Ovoj pokrajini [pripada] Ogulin (*Oġulin*), Perušić (*Burušik*), Brinje (+*Biriġek*), *Barlete (*Paralat*), Bilaj i *Ribnik (*Riġe*)⁷⁶ koji su smješteni na ravnici Like (*Liqa*), a Novi (*Novi*)⁷⁷ je smješten u sredini Like i pripada nahiji Lika. [Tu se nalazi] pašnjak *Mazin (*Mazin*) te zapadno od njega nahija *Zvonigrad (+*Zoqorġine*). Kotar (*Qotar*). To je nahija. Smještena je u sandžaku Krka i smještena je usred nahije *Velin (+*Velife*).⁷⁸ Ima nekoliko utvrda. OBILJEŽJA sandžaka Krka. S jedne strane graniči sa sandžakom Hercegovina, s jedne s Jadranskim

⁶⁹ Hasan-paša Predojević (Telli Hasan Pāšā, umro 1593.), bosanski beglerbeg koji je vodio opsadu Siska i stradao u bitci 22. 6. 1593.

⁷⁰ Kostajnica, naravno, ne leži na Kupi, nego na rijeci Uni.

⁷¹ Dubica (danas Hrvatska Dubica i Bosanska Dubica) je, naravno, na rijeci Uni, ne Kupi.

⁷² Mjesto u blizini Petrinje.

⁷³ Vjerojatno je riječ o utvrdi Novigrad na Dobri.

⁷⁴ Na odgovarajućem mjestu u spomenutom rukopisu *Nušetü l-islām* može se pročitati *Qulstad diger Qarlstad*, što još jasnije ukazuje na Karlovac. Ebü Bekr b. Behrām ed-Dimešqī, *Nušetü l-islām ve s-sürür fi tahriri Atlas mayur*, vol. 1, fol. 57b.

⁷⁵ Poluotok Malta nalazi se kod mjesta Lukovo nedaleko od Senja.

⁷⁶ Osmanske utvrde u Lici, v. Milan Kruhek, "Turske utvrde i kule u Lici i Krbavi 1527. – 1689. godine", *Senjski zbornik*, XL/2013, 471 – 508.

⁷⁷ Danas Lički Novi.

⁷⁸ U drugoj polovini 16. st. postojale su, između ostalih, nahije Mazin, Zvonigrad, Velin i Kotar u sandžaku Krka, v. Fazileta Hafizović, *Popis sela sandžaka Krka, Klis i Hercegovina oslobođenih od Mletačke Republike 1701. godine*, Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta", Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije

morem, s jedne s Morlakijom i s jedne sa sandžakom Klis. Dužina joj je tri menzila, a širina dva menzila. Prijestolnica je Knin (*Knin*). Obuhvaća trideset utvrda. Rijeka Krka (*Qrqa*) izvire iz podnožja pašnjaka po imenu *Krčić⁷⁹ (*Hrsuste*) i teče na istok i zapad. Poslije dolazi do *Kistanja (*Kifan*) i ondje prošavši šumicu po imenu *Bukovica (+*Buqovitsa*) nakon jednog menzila dopijeva do Skradina (*Isqradin*) i njegove utvrde ulijevajući se u more. *Drniš (+*Delin*) je udaljen tri sata od Skradina. [Tu su] još *Dazlina (*Dazlina*), Dubravice (*Dubraftiže*) i *Ostrovica (*Ostoriža*),⁸⁰ oni su blizu jedni drugome. *Qutadik* je utvrda na početku, Karin (*Qarin*) [je] na obali mora, od njega do Novigrada (*Noviğra*) je šest sati – oba su na moru. Od njega nakon ravno jednu merhalu je Bedem islama (*Sedd-i islām*)⁸¹ i nakon njega Poličnik (*Poličnik*), a zatim *Varoš* i Nadin (*Nadin*) čija je utvrda velika.⁸² Vrana [*Varma*]. Te su [utvrde] zapadno od Zadra (*Zadra*). Nunić⁸³ (*Nunise*) je utvrda i nahija. Smještena je na rijeci Krki. *Udbina (+*Udvina*) je velika utvrda i nahija. Rijeka Krka je blizu. *Biljane⁸⁴ (*Bilan*) je utvrda u blizini Bedema islama. Ima dva kapetana. Zadar (*Zadra*) je tvrdi grad na obali mora. Na kopnu ima veličinu četrdeset zira,⁸⁵ a prema moru zidine su duge tristo. Poput otoka je. Ima samo jedan most. Sada je pod mletačkom vlašću. Od grada Venecije udaljen je 150 milja.⁸⁶ Ova se utvrda sedam puta oslobodila od Mađara. Naposljetku ju je kupila Venecija. OBILJEŽJA sandžaka Klis. To je sandžak na obali mora. Tvrđava [Klis] smještena je na brdu od golemih stijena, vrata gledaju na zapad, a ispred ima nešto mjesta veličine guvna. Prošavši ispod utvrde Solin (*Šolin*) dolazi se do utvrde *Lončarić⁸⁷ (+*Lonğarin*), koja je u smjeru mora. Sada je ova

Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Orijentalni institut u Sarajevu, Zagreb – Sarajevo, 2016., 14.

⁷⁹ Krčić je ime slapa i rječice koja predstavlja izvor rijeke Krke.

⁸⁰ Mjesta u šibenskom zaleđu.

⁸¹ Danas Islam Latinski.

⁸² Karin, Novigrad, Poličnik i Nadin su mjesta u zadarskom zaleđu.

⁸³ Selo u općini Kistanje.

⁸⁴ Donje Biljane i Gornje Biljane su sela u zadarskom zaleđu.

⁸⁵ Zira (*zirā*) ili aršin je osmanska mjera za dužinu. U 19. st. standardizirana je na 0.75 m. V. Gábor Ágoston, Bruce Masters, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Facts on File, New York 2008., 596 – 597.

⁸⁶ Osmanska milja je prema podacima iz 18. stoljeća iznosila 1477 ili 1479 m. V. Alpay Özdural, “A Survey of Ottoman Architectural Metrology“, *Muqarnas*, XV/1998, 109.

⁸⁷ O ovoj utvrdi v. Ana Torlak, “Turska utvrda Gradina u Solinu“, *Kroatologija*, IX/ 2018, no. 1 – 2, 172 – 189. Zahvaljujem se jednom od recenzenata na pomoći pri ubikaciji.

utvrda pod Mlečanima. Oteli su je na prevaru muslimanima. Split (*İsplit*) je utvrda i trgovačko pristanište (*iskele*)⁸⁸ koja pripada Mlečanima. [Nalazi se] nasuprot Braču (*Brassa*) na obalnoj zaravni. Udaljen je sat vremena od Klisa. Nekoć je kraj njega bio nadglednik (*nāzir*). Prije toga je Gabela (*Ġabela*) bila trgovačko pristanište. Šibenik (*Šibenik*). Na obali kraj njega nalazi se veliko jezero.⁸⁹ Pripada Mlečanima i smješten je na mjestu [punom] velikih stijena. Nekoć je [...] bilo sjedište carinskog povjerenika (*emīn*). Opasali su ga zidom od dvije milje. Nalazi se između *BILINE (*Biluna*), *RAKITNICE (*Rahilqa*) i *Kevize*.⁹⁰ Na putu od Sarajeva Skradin je kasaba na šestom menzilu.⁹¹ *Skradin (*İsgra*)⁹² je čvrsta utvrda u blizini *Prusca. Hercegovački sandžakbeg Mahmud-beg osvojio ju je mačem.⁹³ PLAVNA⁹⁴ (*Bylnasa*) je nahija koja pripada Klisu. *NEČVEN (*Nelġvem*) je utvrda⁹⁵ na južnoj obali rijeke Krke ispod *Qosutya*. Pripada Klisu. Spustivši se preko mosta u podnožju velike borove šume dolazi se do nje. Nahija *Uskoplje (*Qaṣṣābli*) proteže se odavde prema Sarajevu. Između je jedna merhala. *Jezero⁹⁶ (*Göļi-Ĥiṣār*) je tvrđava koja je smještena kraj rječice i jezera. Između *VRLIKE (+*Virblima*), *DRNIŠA (+*Drniš*) i *Livna (+*Hlevne*) prolazi rijeka Cetina (*Ġetina*). Nova Sela (*Novasel*) su blizu obale mora.⁹⁷ Kupres (*Kuprez*) je blizu Prusca. *SINJ (*Sin*) je od Livna jednu

⁸⁸ U drugoj polovini 16. st. Split je funkcionirao kao trgovačko pristanište (*iskele*, prema tal. *scala*) u sklopu osmansko-mletačke trgovine, no oko 1600. to je preuzela Gabela. V. Suraiya Faroqhi, *Travel and Artisans in the Ottoman Empire*, Bloomsbury, London 2014., 81.

⁸⁹ U izvorniku se koristi osmanski termin *baħr*, koji se može prevesti kao “more“ ili “veliko jezero“. Ovdje se po svoj prilici govori o Prokljanskom jezeru, a možda čak i o Vranskom jezeru.

⁹⁰ Sela u šibenskom zaleđu.

⁹¹ Nije jasno na što se točno odnosi ova rečenica.

⁹² Odgovarajuće mjesto u transkripciji teksta djela *El-fetħü r-rahmānī* glasi “İskradin“, v. I. Dorogi, G. Hazai, “Zum Werk von Ebü Bekr b. Bahram Dimiṣkī“, XXIX/2012, 222.

⁹³ O osvajanjima hercegovačkog sandžakbega Mahmud-bega (Maħmūd Beg) u dalmatinskom zaleđu v. Snježana Buzov, “O Gazijama i Hajbaru: osvojenje Skradina u kronici Mustafe Celalzadea“, *Godišnjak Titius*, I/2008, br. 1, 21 – 31.

⁹⁴ O nahiji Plavna v. *Opširni popis Kliškoga sandžaka iz 1550. godine*, x – xi, 425.

⁹⁵ Postoje ruševine ove utvrde u općini Promina u drniškom kraju.

⁹⁶ Mjesto Jezero u blizini Jajca i Šipova.

⁹⁷ Vjerojatno se radi o mjestu Nova Sela u blizini Trilja, v. F. Hafizović, *Popis sela sandžaka Krka, Klis i Hercegovina*, 108. S druge strane, postojao je u drugoj polovini 16. st. kadiluk Novosel na području Kulen Vakufa i Bosanskog Petrovca, no ovaj kraj nije blizu mora. V. Elma Korić, “Nekoliko osmanskih dokumenata

merhalu u smjeru juga. Klis je od njega jednu merhalu na jugu. *Bilaj (*Bilay*) je utvrda zapadno od Crne gore. *GLAMOČ (*Ġlamoč*), koji pripada Klisu, je nahija u blizini *Pecka⁹⁸ (+*Bik-Sqa*). *MEDNA⁹⁹ (+*Mudna*) je nahija u blizini Zmijanja. +*Koza* je nahija na ravnicima između planine Lisine i Crne gore. Ova nahija pripadaju Klisu.

POGLAVLJE. PRIKAZ SANDŽAKA HERCEGOVINA.

Ovu zemlju (*ülke*) nazivaju Dalmacijom (*Dalmāsiya*). Ovaj je sandžak smješten dvije merhale južno od Sarajeva i dvadeset i pet menzila od Istanbula. Nekoć je prijestolnica [bila] Šibenik (*Šibenik*). *IMOTSKI (*Imoġqa*) [nalazi se] u blizini Gabele i Mostara (*Mostar*). Od njega do morske obale stiže se u jednom danu. Smješten je sjeverno od *Ljubuškog (+*Lubuška*). Utvrda *Crveno Jezero¹⁰⁰ (*Qızıl Göl*) nalazi se ispod brda, u blizini vode tekućice, ravnice i utvrde nalazi se jezero. Blagaj (*Blagay*) je smješten u blizini utvrde *Ključ¹⁰¹ (*Ključ*). Gabela je na mostarskoj rijeci (?). Nazivaju je Bedem islama (*Sedd-i islām*). Ondje je stacioniran carinski povjerenik (*emīn*) i [ubire se] namet od četrdeset akči na iskapanu sirovinu – iz nje se izdvaja sol koja se prodaje. Gabela je udaljena od otoka po imenu *Hvar (*Lizte*) dvadeset milja. Mostar je na velikoj rijeci po imenu Neretva (*Neretva*), u njemu je veoma velik most. S obje strane velike su kule. Ovaj most sagradio je sultan Sulejman, tako da je ovaj most slavan po svijetu. Od Istanbula je dvadeset i sedam merhala. Počitelj (*Boġitek*) je utvrda na Neretvi. *NEVESINJE (+*Nevsīn*) je u pokrajini Bosni, ali pripada [upravno] Hercegovini. *ZADVARJE (*Barurdar*)¹⁰² je utvrda u nahiji Makarska (*Maqašqa*). Ima kapetana. Pripada Mlečanima. Nekoć ga je osvojio Ibrahim-paša. Omiš (*Omuš*)

o događajima u dalmatinske zaleđu u drugoj polovini 16. stoljeća”, *Povijesni prilozi*, XLVIII/2015, 71 – 89.

⁹⁸ Gornja i Donja Pecka između Mrkonjić Grada i Glamoča, v. E. Korić, *Bosna i Hercegovina na starim osmanskim kartama*, 30.; J. von Hammer-Purgstall, *Rumeli und Bosna geographisch beschrieben*, 167.

⁹⁹ Naselje u općini Mrkonjić Grad, v. J. von Hammer-Purgstall, *Rumeli und Bosna*, 167.

¹⁰⁰ Crveno jezero nalazi se u blizini Imotskog.

¹⁰¹ Tvrđava Ključ nalazila se jugozapadno od Gacka, v. F. Hafizović, *Popis sela sandžaka Krka, Klis i Hercegovina*, 374.

¹⁰² Danas mjesto u Splitsko-dalmatinskoj županiji. Na odgovarajućem mjestu u *Nušetü l-islām* može se pročitati *Zadvarja*, v. Ebü Bekr b. Behrām ed-Dimešqī, *Nušetü l-islām ve s-sürür fi tahrīri Atlas mayur*, vol. 1, fol. 59b.

je blizu morske obale, pripada Mlečanima, blizu njega protječe rijeka Cetina okružena vrtovima, ulijeva se nasuprot otoku BRAČU (*Brağ-sa*), odavde do Makarske (*Maqarsqa*) je dvadeset četiri milje. Taslidža je na putu iz Novog Pazara za Bosnu, pripada Hercegovini i sjedište je hercegovačkog sandžakbega. *GACKO (*‘Ašqa*) je nahija u Hercegovini. U blizini je *Herceg Novi (+*Nova*). [Herceg] NOVI je hercegovačka tvrđava prema Veneciji, uz obalu Dubrovnika i pripada Hercegovini. Od Istanbula ima dvadeset sedam menzila. Od spomenute utvrde *Devag*¹⁰³ preko *Qarapela* ima sto milja te od Dubrovnika u smjeru jugoistoka četrdeset milja. Na ovim obalama je smještena *Boka Kotorska (*Qoto Körfezi*) i utvrda po imenu Budva (*Budva*) koja je smještena između Herceg Novog, Ulcinja (*Ülgüm*) [i] *Bara (*Bar*). Kotor (*Qotor*) je smješten na kraju *Boke KOTORSKE (*Qondor Körfezi*) na povišenom mjestu. [Herceg] Novi je na ulasku u zaljev, pruža se prema sjeveru uz veliku obalu, a između njega i Kotora smještena je utvrda *Risan (*Rise*), koja također gleda na zaljev. Muslimani su ovu utvrdu Risan razorili. Konavle (*Qotavala*) su kotar (*nahiye*).¹⁰⁴ Njoj blizu je smješteno polje *Şoqoliste*.¹⁰⁵ I od nje počinju Konavle. Ukratko, na ovome području je mnogo utvrda. Zbog [osmanskog] napuštanja Mlečani su ga osvojili. Kao što je slučaj s Klisom i Šibenikom, posebno vrijedi za Kotor, da je zauzeti ga veoma važno i muslimanima korisno – s malo pojačanja [može biti] osvojen. Štoviše, kada se više puta pokušavalo, neki su važni [osmanski] dužnosnici (*erbāb-i devlet*) držeći stranu nevjernicima radili na uzmaku. OBILJEŽJA pokrajine Hercegovine. Podneblje je osrednje i zemlja plodna, hrane je mnogo i ima rudnika zlata, čak je kralj po imenu +*Naroni* našao sto dvadeset i pet oka zlatnog pijeska. Puno je divljih životinja, goveda i ovaca i u godini se koza dva puta janji, ptica i riba ni broja se ne zna, a narod je lijep, čvrstog karaktera, borbena su skupina i drže do riječi, dobri su prijatelji i veoma su skloni nositi crveno i plavo. Žene odjenuvši bijelo na glavama vežu maramu crvene i ostalih boja te prave pletenice. U Kotoru postoji kovnica novca. U ovoj pokrajini od robe najviše ima voska, olova, katrana, voštanog ulja, životinjske kože, teleće kože, smokava, lanenog ulja i sličnih stvari. Idu na područje Mletaka i Crvene Jabuke i trguju. Govore da se – svaki put kada je potrebno

¹⁰³ U tekstu se prethodno ne spominje ova utvrda.

¹⁰⁴ Budući da Konavle nisu bile pod izravnom osmanskom vlašću, ovdje bi trebalo osmanski termin *nāhiye* razumijeti u općenitom značenju kotara.

¹⁰⁵ U blizini današnje crnogorsko-hrvatske granice u Konavlima nalazi se utvrda Sokol.

zaratiti s Mletcima – okupljaju [borci] iz redova ovih ratobornih i jakih Hercegovaca. OBILJEŽja pokrajine Dubrovnik. Ova je pokrajina dio Hercegovine. Smještena je na obali Jadranskog mora. Dužina kada se ide od *Malog Stona (*Malint̄on*) do *Orebića (+*Sab̄in-Ġilo*)¹⁰⁶ je četrdeset i šest milja. Širina varira, tako da je na nekim mjestima šest milja, na nekima i manje. [Pokrajina] ima dva grada. Jedan je stari Dubrovnik,¹⁰⁷ a drugi novi Dubrovnik.¹⁰⁸ Oba su čvrsti gradovi ispod velikog brda. Budući da se nalazi na otvorenoj obali, doveli su more u jarak učinivši ga lukom. Narod im je veliki neprijatelj Latina i Mlečana. [Pokrajina] ima okruge i pripada joj nekoliko otoka. Godišnje plaćaju džiziju deset tisuća zlatnika. Venecija je udaljena pet stotina milja. Stanovnici ovoga grada trgovci su, a s muslimanskog područja dolazi i odlazi još više trgovaca, njihova luka je veoma lijepa. Noću je zatvaraju željeznim lancem. U njoj blizini je utvrda Lokrum (*Usq̄bu yaħud Kirum̄a*) koja pripada Mlečanima i zbog toga su Dubrovčani više puta nudili novac jer su bili nezadovoljni tvrdeći da ona pripada njima. Bez obzira na to što drže ovu luku, prelaze preko [teritorija] Dubrovnika.¹⁰⁹ Čak kažu da, makar su zauzeli ovu utvrdu, nisu zauzeli more na tom području i ne mogu čak ni brodom proći. K tome, pod vlašću plemića su utvrde po imenu Lastovo (*Aġuṣta*), *Ṣalide*,¹¹⁰ *Lopud (*Miz̄o*), *Sveti Andrija (*Dend̄arin*)¹¹¹ i *Supetar (*Sent̄abiri*).¹¹² Dubrovnik još nazivaju i Raguza (*Raġuza*), nalazi se na malom otočiću *Īstanyo*. Kasabe *Trebinje (+*Trib̄ina*) i *Orebić (+*Sabyon ve Ćilo*) nalaze se zapadno od Dubrovnika. Dubrovnik ima pet luka, ali tri su veće. U njih ulazi mornarica. Čak u jednu od njih stane osamsto galija. Podneblje ove pokrajine je osrednje i ne nedostaje bogalja. Njihove žitarice žanju se dvaput godišnje. Ipak, područje im je stjenovito. Ali, kako se njihov narod bavi mahom poljodjelstvom, uređuju lijepa polja i vrtove. Mnogo je voća. Posebno limuna, gorkih naranči, dunja i cvijeća. Stanovnici ove pokrajine, bilo muški bilo ženski, postaju glave kuće, ali su kratkog životnog vijeka. U toj pokrajini ne može se na-

¹⁰⁶ *Sabbioncello* je talijanski naziv za Orebić, ali i za poluotok Pelješac. Zahvaljujem se Anđelku Vlašiću na sugestiji.

¹⁰⁷ Cavtat.

¹⁰⁸ Dubrovnik.

¹⁰⁹ O ovom dubrovačko-mletačkom sporu v. Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, vol. 2, Matica hrvatska, Zagreb, 1980., 96 – 102.

¹¹⁰ Moguće je da se radi o Mljetu (*Malide*), čije je ime moglo biti ovako zapisano greškom.

¹¹¹ Riječ je o otoku u skupini Elafitski otoci.

¹¹² Riječ je o otoku u skupini Cavtatski otoci.

ći čovjek od osamdeset godina. Narod ove pokrajine je podrugljiv i škrt, ali su majstori brodariskog umijeća. Ne ugošćuju, štoviše onaj tko im dođe sjedi u prljavštini, a žene im se ne pokrivaju. Poput Francuza svaki je [...] i ne udaju kćeri dok ne navršu 25 godina. Jezik im je slavenski (*sqlavon*), a gospoda govore talijanski. I oni briju glave, za razliku od Mađara. Samo, Mađar brije u potpunosti jedno mjesto, ono što je ispod njega ne. Ovi [tj. Dubrovčani] ono što je ispod briju, a to mjesto, čitav vrh [glave], ne briju. Oni upotrebljavaju i drugi novac, ali među njima kola i talijanski, mađarski, muslimanski [tj. osmanski]. U ovu pokrajinu svakog mjeseca dolazi karavana dopremajući robu poput voska, meda, svile, ulaštenog vunenog sukna i olova. Skladište oružja ove pokrajine je odlično izgrađeno. Tako da [imaju] petsto topova i pušaka te je mnogo takvog oružja. Njima su Mlečani zabranili [da imaju] više od sedam galija. Sada im je stalno spremno i pripremljeno pet lađa. Blizu njih je utvrda po imenu *Ston (+*Uston*), na čijem području ima solana. Dobiva se crvena sol. U ovoj pokrajini moć među sobom dijeli dvanaest velikaša te imaju zakone da [koriste] kutije čiji je gornji dio pokriven, poput fenjera. To nazivaju balota (*balota*). Unutra stavljaju pozlaćenu kuglu veličine jabuke.¹¹³ Krajem svakog mjeseca mijenjaju velikaše [na čelu države], prvo stave onu kutiju i okolo stane onih dvanaest velikaša te svi zajedno u jednom trenutku stavljaju ruke [u nju]. U čiju ruku uđe ona jabuka, njega učine knezom. Sva pitanja toga mjesta prepuštaju njemu pa se ponovno savjetuju. Taj knez toga mjeseca ne izlazi iz dvora. I na ovom području ima nekoliko otoka. Jedan od njih je Lastovo (*Lağosta*) [koje se nalazi] u blizini otoka Korčule (*Qoršul*). Ovdje ima mnogo maslina. Osim toga, dužina otoka Mljeta (*Malide*) je trideset milja. Zatim [ovdje je] otok *Sveti Andrija (*San Andriya*) koji je blizu obali, pa *Lopud i *Šipani (*Lopana*) te *Supetar (*San Betro*) koji je pun vrtova i raznovrsnog voća.

¹¹³ „Još se u vrelima iz XIII. st. spominje da se u dubrovačkom Velikom vijeću glasuje kuglicama (balle, balottae). [...] Tom su se tehnikom sve do propasti Republike donosile odluke, izglasavali propisi i provodili izbori.“ V. Nella Lonza, “Izborni postupak Dubrovačke Republike”, *Anali Dubrovnika*, XXXVIII/2000, 26.

POGLAVLJE. PRIKAZ *SLAVONIJE (+*İSLOVIN*).¹¹⁴

Sada se ova pokrajina sastoji od tri sandžaka. Jedan je *Požega (*Požaġa*), drugi *Cernik, a treći Orahovica. Na istoku je granica ravnica Srijem, na zapadu Štajerska (+*İstiriya*), na sjeveru Mađarska, na jugu Hrvatska. Prijestolnica ove zemlje naziva se Zagreb (*Zaġrabiya*). Premda je njegova utvrda velika, nije baš snažna. Nevjernici ovoga područja veoma strahuju da ih muslimani ne osvoje jer je ta utvrda ključ područja. Većina stanovnika ovoga grada su trgovci. Ima još jedan grad koji zovu *Koprivnica (*Qoprenisa*). Njena je utvrda snažna i ključ je pokrajine Zrinskog (*Zrinogh vilāyeti*). Muslimani su je zanemarili i nisu je zauzeli. Blizu nje je smještena utvrda *Varaždin (+*Varasdin*). OBILJEŽJA sandžaka *Požege (*Bozaġa*). Na rijeci Dravi smješteno je više utvrda i gradova. Njena utvrda [tj. Požega] nalazi se na visokom stjenovitom brijegu. Snažno je utvrđena. Udaljena je od Istanbula dvadeset i pet menzila. *Despotov Brod¹¹⁵ (+*Despot Borodi*) je kadiluk kada se putuje od Beograda za Budim (*Budun*) i Osijek (*Qsek*), u odnosu na Bosnu sjeverno. OBILJEŽJA sandžaka Cernik (*Ġerniq*). Smješten je između Kanjiže (*Qaniže*) i Banje Luke u blizini rijeke Save. Od njega je Kostajnica, na rijeci Kupi, udaljena jedan menzil na istok, Požega (*Bozaġa*) je jedan menzil prema sjeverozapadu.¹¹⁶ OBILJEŽJA sandžaka Orahovica. Smješten je na ravnici. Područje mu okružuje voda. *Đakovo (+*Yaqova*) je kasaba i kadiluk na putu od Beograda prema Budimu i Osijeku. *Etna* je, kao i Osijek, kadiluk na lijevoj strani, na obali rijeke *Drave (+*Drav...*). Osijek je utvrda i kadiluk na Dravi, između Beograda i Budima. Ovaj Osijek je mali grad, s malom tvrđavom. Klanjaju se džuma namazi i ova Drava je velika rijeka. Osijek je istočno od te rijeke.¹¹⁷ Zapadno od Osijeka voda rijeke Drave razlije se dva fersaha¹¹⁸ po području poput šikare, preko kojega je sagrađen dugi most.

¹¹⁴ Slavonija u smislu savsko-dravskog međurječja.

¹¹⁵ Danas Slavonski Brod. O tome v. Fazileta Hafizović, *Požeški sandžak i osmanska Slavonija*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb i Slavonski Brod, 2016., 79.

¹¹⁶ Kostajnica je naravno na rijeci Uni. Također, čini se da spomenute strane svijeta ne odgovaraju stvarnom stanju svijeta, npr. Kostajnica je zapadno od Cernika i istovremeno južno od najzapadnijih dijelova tog sandžaka.

¹¹⁷ U stvarnosti, Osijek je nekada, kao i sada, smješten južno od Drave.

¹¹⁸ Fersah (*fersah*) je osmanska mjera za dužinu. Iznosila je 6.23 km. V. Yusuf Halaçoġlu, "Fersah", *TDV İslām Ansiklopedisi*, vol. 12, Türkiye Diyanet Vakfı, Istanbul, 1995, 412.

[Dug je] osamnaest tisuća zira, što je jedan menzil. [Njime se] dolazi u palanku po imenu *Darda¹¹⁹ (+*Drava*), ispred grada se ukrcava na lađe, [na tom mjestu rijeka] je duboka. Budući da je druga obala močvarna, na stupovima su postavljene velike drvene daske. Ondje je sultan Sulejman ostavio četiri velika topa, jedan je potonuo u tu rijeku, tri su još uvijek ondje. To su veoma veliki topovi, [toliko] da u njih čovjek može ući.

ZAKLJUČAK

Djelo *Tārīh-i Belgrad*, koje sadrži geografski opis područja srednje Europe i zapadnog Balkana, donedavno nije izazivalo interes znanstvene javnosti, uključujući i onu na području zemalja bivše Jugoslavije. U ovom radu pokušava se skrenuti pažnju na ovu poslanicu koja je, prema trenutnim spoznajama, sačuvana u samo jednom rukopisu koji se čuva u knjižnici Sveučilišta Princeton u Sjedinjenim Američkim Državama. Služeći se ovim rukopisom u digitalnoj kopiji utvrđeno je da je postojeća transkripcija djela nedostatna, osobito u pogledu toponima s područja Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Uz prijevod teksta poslanice, koji se odnosi na ova područja, ponuđena je temeljito revidirana transkripcija i ubikacija imena geografskih objekata te nekih osobnih imena. Također, na osnovu uvida u sadržaj poslanice, može se zaključiti da opis njenog sadržaja u katalogu Knjižnice Sveučilišta Princeton i pripisani naslov djela prema uvodnoj bilješci ne odgovaraju njenom stvarnom sadržaju. U radu se podržava tvrdnju da je ugledni no neistraženi osmanski geograf Ebu Bekr ibn Behram Damaščanin (zajedno sa suradnicima) autor ovog teksta ili predložka za njega te se iznosi nekoliko dodatnih dokaza o tome. Analizirajući prikaz današnje Hrvatske i Bosne i Hercegovine u *Tārīh-i Belgrad*, u radu se ukazuje na način i opseg transfera geografskog znanja iz zapadnog u osmanski kontekst za potrebe prikaza ovih područja. Glavni predstavnik fenomena prijenosa, točnije prilagođavanja, zapadnog geografskog znanja za potrebe osmanske geografije i kartografije u drugoj polovini 17. stoljeća bio je upravo Damaščanin, koji je vodio projekt prevođenja *Atlasi Maior*. Iz ovog prijevoda preuzet je, uz manje izmjene, tekst *Tārīh-i Belgrad*. Na osnovu spomenutih istraživanja zasebnih poglavlja o Bosni, Hercegovini i Slavoniji u *Tārīh-i Belgrad* potvrđene su postojeće pretpostavke da Damaščanin i njegovi

¹¹⁹ Zahvaljujem se Anđelku Vlašiću na sugestiji.

suradnici nisu bili puki prevoditelji *Atlasa Maior*, već je riječ o – mjestimično vrlo temeljitij – preradi izvornoga djela. Značajan dio podataka iz *Atlasa Maior* je preuzet vrlo sumarno ili je potpuno ignoriran, posebno detalji vezani za povijesne i kulturne podatke specifične za zapadnu kulturu, često iz djela antičkih autora, a preferirane su informacije za koje se smatralo da bi mogle biti od koristi osmanskoj eliti. Damašćanin je pokušao prilagoditi neke informacije koje je prenosio iz ovog atlasa osmanskim čitateljstvu koristeći njima poznate koncepte. Podatci iz atlasa su značajnije, ponekad i isključivo, prisutni pri prikazu ne-osmanskog područja (habsburška Hrvatska i Slavonija, mletačka Dalmacija i Dubrovnik), uključujući i toponime. S druge strane, materijal iz *Atlasa Maior* je mnogo manje prisutan pri prikazu osmanskog teritorija. Za osmanska područja, tj. ejalet Bosnu, *Tārīḥ-i Belğrad* se iscrpno služio izvorima osmanskog podrijetla, posebice prvom verzijom djela *Ġihān-nimā* Katiba Čelebija, a moguće i drugim, pobliže nepoznatim, vrelima.

ON THE OTTOMAN-EUROPEAN TRANSFER OF GEOGRAPHICAL KNOWLEDGE: CHAPTERS ON BOSNIA, HERZEGOVINA AND SLAVONIA IN THE *TĀRĪḤ-I BELĞRAĐ*

Abstract

The paper deals with the work *Tārīḥ-i Belğrad* (History of Belgrade) from the end of the 17th century, with an emphasis on the transfer of knowledge from Western sources to this work, which is largely based on the Ottoman translation of the modern Dutch *Atlas Maior*. Based on the analysis of the chapters on Bosnia, Herzegovina and Slavonia, the paper emphasizes that this work, as well as the original translation from which it originated, is not a mere translation of the text from the atlas, but a reworking to which numerous information from the Ottoman sources has been added, especially when describing areas under the Ottoman rule. Also, the paper critically discusses the authorship, the origin of the work and the existing transcription. At the end of the paper, a translation of the mentioned chapters with the revised transcription of toponyms from the work are given.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Croatia, Ottoman Empire, geography, history, manuscripts, knowledge transfer, 17th century

NEOBJAVLJENI IZVORI

- Ebū Bekr b. Behrām ed-Dīmešqī, *Nuṣretü l-islām ve s-sürür fî tahrîri Atlas mayur, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi*, NEKTY06606, 91, vol. 1.
- [Ebū Bekr b. Behrām ed-Dīmešqī], *Tārīḥ-i Belğrad*, Princeton University Library Islamic Manuscripts, Third Series no. 443, 1144. (1731/1732.).
- Müsvedde-i Ğihān-nümā bi-Ḥaṭṭ-ı Kâtib Çelebî*, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. Mixt. 389.

OBJAVLJENI IZVORI

- Dorogi, Ilona, Hazai, György, “Zum Werk von Ebū Bekr b. Bahram Dimiškī über die Geschichte und den Zustand des Osmanischen Reiches“, *Archivum Ottomanicum*, XXVIII/2011., 49 – 94.; XXIX/2012., 199 – 325.; XXX/2013., 303 – 352.; XXXI/2014., 167 – 350.
- Evans, Arthur, *Illyrian Letters*, Cosimo Classics, New York, 2007.
- Evlja Čelebi, *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 1996.
- Geographiae Blavianaee volumen secundum*, Joannis Blaeu, Amsterdam 1662.
- Hafizović, Fazileta, *Popis sela sandžaka Krka, Klis i Hercegovina oslobođenih od Mletačke Republike 1701. godine*, Srpsko kulturno društvo “Prosvjeta”, Centar za komparativnohistorijske i interkulturene studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Orijentalni institut u Sarajevu, Zagreb – Sarajevo, 2016.
- Hammer-Purgstall, Joseph von, *Rumeli und Bosna geographisch beschrieben von Mustafa Ben Abdalla Hadschi Chalfa*, Verlag des Kunst- u. Industrie Comptoirs, Beč 1812.
- Kâtib Çelebi, *Levâmi ‘u’n-Nûr Fî Zulmet-i Atlas Minor. İNCELEME - TIPKIBASIM*, priredili Ahmet Üstüner, H. Ahmet Arslantürk, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2017.
- Kozličić, Mithad, *Kartografski spomenici hrvatskog Jadrana*, AGM, Zagreb, 1995.
- Mete, Nevin, “Tarih-i Belgrad”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, XIX/2020, 504 – 527.
- Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*. Obradili Fehim Dž. Spaho i Ahmed S. Aličić. Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 2007.

LITERATURA

- Ágoston, Gábor, Masters, Bruce, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Facts on File, New York 2008.
- Babinger, Franz, *Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Otto Harrassowitz, Leipzig, 1927.
- Brentjes, Sonja, “On Abū Bakr al-Dimashqī’s (d. 1691) Hemispheric Map of the New World and the Representation of the Seas in his Maps of the World and the Continents”, u: *Seapower, Technology and Trade. Studies in Turkish Maritime History*, ur. D. Couto, F. Gunergun and M. P. Pedani, Piri Reis University Publications, Istanbul, 2014., 398 – 411.
- Brentjes, Sonja, “On two manuscripts by Abū Bakr b. Bahrām al-Dimashqī (d. 1102/1691) related to W. and J. Blaeu’s Atlas Maior”, *Osmanlı Araştırmaları XL/2012*, br. 40, 171 – 192.
- Buzov, Snježana, “O Gazijama i Hajbaru: osvojenje Skradina u kronici Mustafe Celalzadea”, *Godišnjak Titius*, I/2008, br. 1, 21 – 31.
- “Dubočac”, *Hrvatska enciklopedija* (mrežno izdanje), <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16420>, pristupljeno 28. 6. 2021.
- Emecen, Feridun, “Timurtaş Paşa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, vol. 41, Türkiye Diyanet Vakfı, Istanbul, 2012., 185 – 186.
- Emirlioğlu, Pınar, “The Ottoman Enlightenment: Geography and Politics in the Seventeenth- and Eighteenth-Century Ottoman Empire”, *The Medieval History Journal*, XX/2019, br. 2, 298 – 320.
- Faroqhi, Suraiya, *Travel and Artisans in the Ottoman Empire*, Bloomsbury, London 2014.
- Foretić, Vinko, *Povijest Dubrovnika do 1808*, vol. 2, Matica hrvatska, Zagreb, 1980.
- Fürst-Bjeliš, Borna, “Toponimija i percepcija u prostoru Triplex Confiniuma”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, XXII – XXXIII/1999 – 2000, 349 – 354.
- Fürst-Bjeliš, Borna, “Teritorijalizacija i deteritorijalizacija pograničnih društava u multikulturnoj sredini: Morlakija i Mala Vlaška”, *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae*, 2014, br. 2, 53 – 63.
- Gyllenbok, Jan, *Encyclopaedia of Historical Metrology, Weights, and Measures*, vol. 3., Birkhäuser, s. l., 2018.
- Gökyay, Orhan Şaik, “Kızılma”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, vol. 25, Türkiye Diyanet Vakfı, Istanbul, 2002., 559 – 561.
- Hafizović, Fazileta, *Požeški sandžak i osmanska Slavonija*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb i Slavonski Brod, 2016.

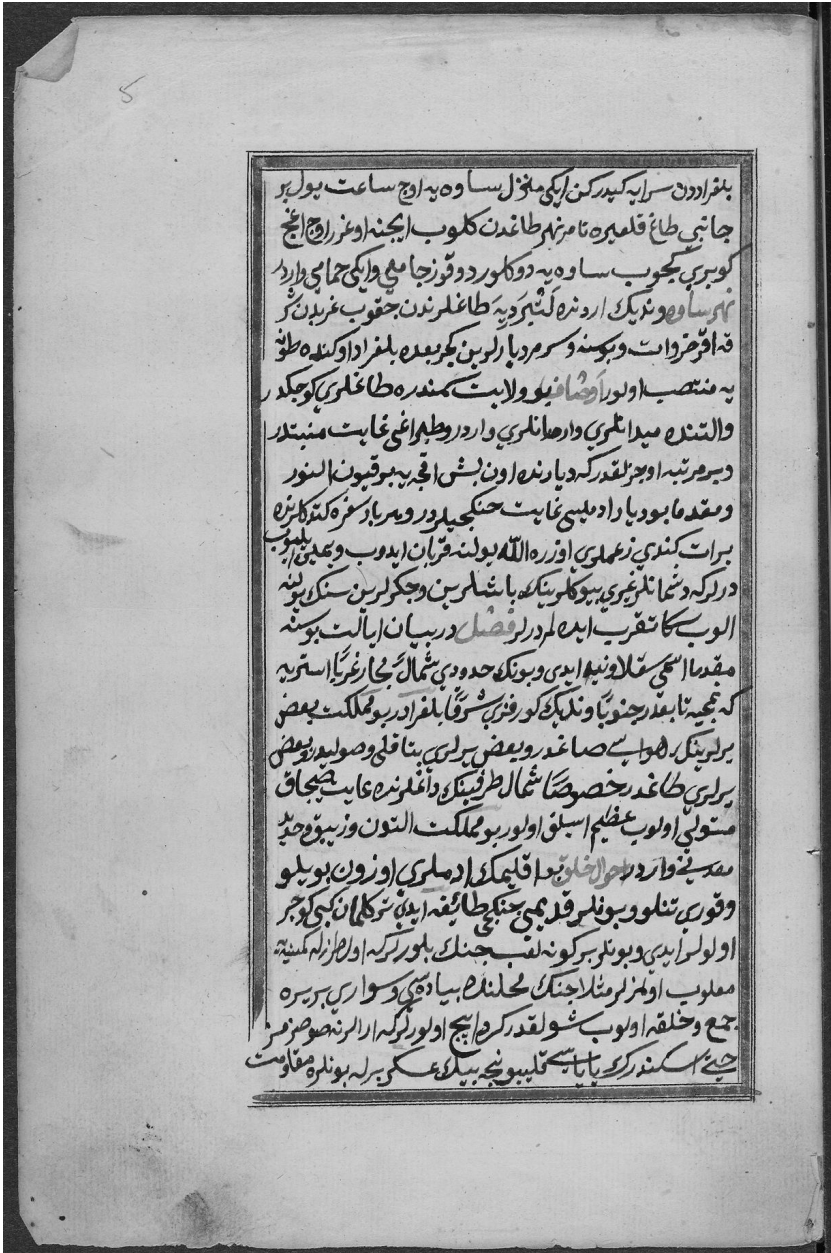
- Hagen, Gottfried, *Ein osmanischer Geograph bei der Arbeit. Entstehung und Gedankenwelt von Kâtib Çelebis Ğihännümâ*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 2003.
- Hagen, Gottfried, "Katib Çelebi", U: *Historians of the Ottoman Empire*, dostupno na <https://ottomanhistorians.uchicago.edu/en/historian/katib-celebi>, pristupljeno 9. 7. 2021.
- Halaçođlu, Yusuf, "Fersah", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, vol. 12, Türkiye Diyanet Vakfı, Istanbul, 1995, 412.
- Halasi-Kun, G. J. , "The Map of Şekl-i Yeni Felemenk Maa İngiliz in Ebu Bekir Dimiřki's Tercüme-i Atlas Mayor," *Archivum Ottomanicum*, XI/1986, 51 – 70.
- Hickok, Michael Robert, *Ottoman Military Administration in Eighteenth-Century Bosnia*, Brill, Leiden – New York – Köln, 1996.
- Kahle, Paul, *China as Described by Turkish Geographers from Iranian Sources*, Iran Society, London, 1940.
- Kellner-Heinkele, Barbara, "Ebu Bekir B. Behram ed-Dimiřki's Description Of The Crimea", u: *Tarihin Peřinde Bir Ömür. Abdülkadir Özcan'a Armađan*, Kronik Kitap, Istanbul 2018., 239 – 254.
- Korić, Elma, *Bosna i Hercegovina na starim osmanskim kartama*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2020.
- Korić, Elma, „Nekoliko osmanskih dokumenata o događajima u dalmatinskome zaleđu u drugoj polovini 16. stoljeća“, *Povijesni prilozi*, XLVIII/2015, 71 – 89.
- Kruhek, Milan, "Turske utvrde i kule u Lici i Krbavi 1527. – 1689. godine", *Senjski zbornik*, XL/2013, 471 – 508.
- Lonza, Nella, "Izborni postupak Dubrovačke Republike", *Anali Dubrovnik*, XXXVIII/2000, 9 – 52.
- Özdural, Alpay, "A Survey of Ottoman Architectural Metrology", *Muqarnas*, XV/1998, 109.
- Sarıcaođlu, Fikret, "Cihännüma ve Ebû Bekir b. Behrâm ed-Dimeskî, İbrahim Müteferrika", u: *Prof. Dr. Bekir Kütükođlu'na Armađan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1991., 122 – 142.
- Sarıcaođlu, Fikret, „EBÛ BEKİR b. BEHRÂM“, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, vol. 10, Türkiye Diyanet Vakfı, Istanbul 1994., 110 – 111.
- Sezgin, Fuat, *Die Geschichte des Arabischen Schriftums*, vol. 15, Brill, Frankfurt 2010., 332 – 334.
- Slukan Altić, Mirela, "Karte kao izvor za ekohistorijska istraživanja tromeđe“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, XXXII – XXXIII/1999 – 2000, 323 – 332.

Slukan Altić, Mirela, *Kartografski izvori za povijest Triplex Confiniuma*, Hrvatski državni arhiv, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2003.

Stavrides, Théoharis, *The Sultan of Vezirs: The Life and Times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelovic (1453–1474)*, Brill, Leiden – Boston, 2001.

PRILOZI

U prilogu donosimo faksimile dijelova rukopisa iz Knjižnice Sveučilišta u Princetonu koji sadrže poglavlja o Bosni, Hercegovini i Slavoniji (fol. 5a – fol. 12a).

اینه میسوب بونلر انلوی اذرو بیاده کی جو قدر بو طایفه مسلمنه
 جوق مملکت ضبط اتملر در وابتلا قرالری ایلمه در بوقرالک
 بر قاج اولادی قالمشدر اک بیوک اوغلی بابای بی سینه قرال اولدقن
 صکره علی الدوام اطرفنی غارت اتمکله مشغول اولدیله حتی قرالما ی
 بر قی دفعه غارت وینما اتملر در بعده اهل اسلام بونلرک
 ایلمدن الوب ضبط اتملر در انجوق بر قی قلعه لری قلمشدر
 انکرکه بعضیسی نجیه و بعضیسی وندیکه تابعلر در بو طایفه
 غایت محبت مسافر در حتی بر ادم مسافر قبول اتمسه انکرک
 اوی ویر قنله اتمه یقیر مقدمه کونا کون شیلمه طلمه لری جمله
 دن معبود اتخا اتمک لری یلدرم ایدی اکامه ادمی صغر بوغافلنه
 اولور و بونلر کوکلرک و صولرک و اورمانلرک و زقلمرک و نحو
 سرک و سعادت لرک خالص باشقه باشقه در اول کوکلر
 خالصی جمله یه حکم ایدر و بونلر عینی اتمدن غایت احسن از ایدر
 و بونلر جنتکی اولدقن نه دوشک ایچنده اولمک طومر لری بلکه
 بر سینه خیر دعا لری دوشکنره جان ویرمه دمکر و بدو عالی
 بر عکسدر و بونلرک لسانی سفلاون یعنی پوشناق لسانیدر و بو
 لسان جوق مملکتلرده مستعملر بوسنه و حروات و هر سگ و کور
 و اسلورین و استریه و کندره و بولفار و بوهمیه و لوساحیه و له
 و روینه و مسقو و جمر کس و بجارده استعمال اولنور **فصل**
 در بیان مملکت بوسنه بو ولایت ال عثمان فتح اتمکدن
 صکره برایت اتملر و سکر سخاغه تقسیم اتملرکه
 سخاقلر بونلر در بوسنه باشا سخاغی و هر سگ و کلس
 بوزغه درها و یجه در جنته و دیگر جرنلر قرنه اوصاف لور بوسنه

بولواده

بر ناحیه در سکانی صرفند بیوزمه سازند و کراشانخی نهر قوبه اوزرنه
 بر قلعه در معدن قره طایغ تشریفینده نهر اونه اوزرنه قوزارمه
 معدن ده اشانخی نهر اونه اوزرنه دیو جینه ساوه اوزرنه بر قلعه
 در بند سیرای بنا لوقه و یا بجمه از اوزرنه بر قضا در هر که ساون
 بر مقدار بعید مرحله بر قصبه در قره طایغ اوج ساعتک بول شر
 فنده دوز صحرای بر سوک قلعه در استونیا نهر ساوه اوزرنه
 بر قصبه و اسکله در یا بجه تشته قورینه قلعه سی منی در بنا
 لوقه یولی اوزرنه در ایکی قوناق بر طرفنده نهر در پهلوی و طرفنده
 بروانام نهر کبیر کلوب قلعه التنده جمع اولور لار و بنا لوقه
 کیدر بلوا اوزرنه بر نهر کبیری وارد بنا لوقه نهر در یا اسکله ایکی
 طرفنده سرکار در نهر اوزرنه بر سر کبیر و لرون کچر لوی ایکی حصاری
 وارد اوز میمان بنا لوقه دن بر مرحله جنوب کلیمس یولی
 اوزره بر ناحیه در و وصل و وقف بنا لوقه دن بر مرحله قره طایغ
 سکنه بر قصبه در اندون جیل سنه در قمن غراد بو قلعه مشهور در
 بیوزمه جنوب دانه لوی اشکنورد مر معدنی دخی وارد قره طایغ
 بو سنه نک غرب و شماله اولی جنوبه کلیمدن وارن تسیه سیلا فنده
 اندون کلوب اخصار غربیننده و بان ناحیه سی و فنده کچر
 و بان سکانی صرف ذمیل در اندون نهر بلوه منبعک غریبه وارد
 و صو قلیتسه نام استر بلنقه و کچر و بود را قلعه نام ناحیه غریبه
 دار ریمده نهر اونه متبعندن کچر ما که غربیننده بلای نامر
 قلعه صغیره شرقندن کلوب سن قلعه سنده نهایت بر لور
 انهاد نهر بولونه قره طایغ دن جنوب شماله شرقه اقر کول احصاره

ادوار

اوغرا اندن شرقه دونوب يا بجه وارر الي پاننده بر او جرم بر دن
 شمرد رياسه دو كيلور اول محل عظيم مهيت بر در جمله سونلوك
 بحر اسي ابي مر حله اولور و اولندن بجلوب من بعد جگد و بر مرز
 كبريلري وادر شهر او نه قره طاعدن جقوب شرقه دو غربي اقرار
 و قوبه يه قارشور مني مندن كلوج نام قصبه يه وارر بعدد حمزه
 بيك سوا بندن مدن قصبه نه او غرار بوندين صكره بگو و بر مرز
 اولور بحر اسي بنا قلبدره و قوزر سا نام قصبه يه كوسازنه نام قلعه
 او غر و اندن قوبه يه قارشور شهر قوبه قره طاع شماليندن به كه
 مكشه كلور بعدد او نه ايله بر اولوقده شهر او نه شميه اولنور بعدد
 بوزر نام قلعه يه او غر بعدد بر عظيم اورمانلقدن ساوه يه ق
 رشور اوصاف لواكار زور نيقي بلغراد دن بوسنه يه كيدر كن
 يولك اوزر نه ساوه صوپنه اق دورغان نام بر نر كنادن نه يوكسك
 برده بر مني عالي حصاره رسكر نوز التمشده سفا محمد
 فتح ايلدي بلغراد دن ساوه يه كيدر كوز ريشور لره متاع جلب
 ايدر كيلور اوزر ينقدن او نه بجه مرز سر نجه كمش قونلوري وادر
 بو ملكت ابكي عظيم بكار وارد سا يچدن صوجفار طنجيه اندلكر نه
 بلخ اولور بگو و دن شهر ساوه كنادن نه جانب شرق قلبنده بر
 طلاع قلعه يي زينده ساوه صوپي راجه دن طونه يه بر منزل قريب
 اولوب كپو و دوز شرق شماله بگو و او غر يوب طونه دن بعدد اولور
 بلغراد او كنه وارر خه استداره طر بجه اقوب جزيره اورناده قانور
 اوصاد و التيوه قريبنه بر قصبه درودنج برا كنه شاهين
 بووه يي در لر نه ا قصبه تك ابكي جاني او جرم سنكسان
 و قلعه بر يوكسك قيه باشنده ابلخ بر برون جملو و بر

لواکری بمضی اوصافی ذکر ایدم لم بو ولایت اکثری
 طاغلیدرو پیر لوی جیدان منیت دکلدربوندره لطیف طوی
 وشاهینلر اولور التون وکمش مدنی وارد رقیونی چوقدر اکثریا
 وندیکر ولایت کتورب فروخت ایدر لر و صفر و بیانی دچی وافر در
 قطوره و دویره وندیکه کتورب اندن فرنگستانه کتور لر بو ولایت
 خلقی سفده حیوانات بونی کیوب میلمنه عبادت ایدر لر ایدی
 یعنی اشته میلم لر ایدی ومدت عمر لونه اوج کمره غسل ایدر لر لوی رومی
 طوغدوخی وفتی و پیر نکاح اغرنوب مور تیلده جماع ایدجک وفتی
 ویری اولدوکی وقت میستی غسل ایدر لر دی و بونلر مقدمانلر
 توطن اتملر دی و اکثر ایا ایدر ساز و سوز برله مشغول لر ایدی و عادی توری
 بو بدیکه بر سیر الدقه باقی کسوب قفاسنون فاشنی اجر لر دی و بچی
 اسپری سر چق قوریان ایدر لر دی و قدیمده بشقه قرالمی واردی
 صکرا یکی سلطان محمد استغافونام قرالی سیر ایدوب در سنی
 جفاد مشدر که اول قرال بوستولر مملکتی ضبط ایدر ایدی چونکه
 بو قرال قتل اولندی بحار لر کلوب دیار لر شی ضبط ایدر ی صکره
 آل عثمان دن سلطان محمد خان وزیر ی محمود پاشا بلاد ویتونام
 قرالی قتل ایدوب بو ولایتی ضبط ایلندر عربیه بو بوسنه
 ولایتیه اولان عالی طاغلرده صوق صولی بیلا قلندر اوران
 بر نوع مرغ حاصل اولور که چنده طنه قدر در و دانی صوا ایچنده پاتو
 تمیش ایدر اهالی اعتقادن عن شخصه مخمر شیخ کرده و کوندر
 بر طاعدن بر طاعده بر او ایدر بر فحاطف کی کمر کن کورینور
 لکن کوندر کرده بر سیاه طوب کی کورینور کچه فرده شله اتش سبی
 زیاده اولور او کمر کن بدنده شیخ شرکی منور اجراء نورانیه متفضل

واصرافه

واطرفه بایلوب مضحی الاو بورغایان اولدی سنه خلق ششام
 ایدر لر اوصاف مملکت خروات بو ولایت تو میدن ی بورین
 نام قرال ضبط ایدر دی و حدودی شمالاً نهر ساوه غرباً وندور ما قیا
 جنوباً وندیک کورفری شرقاً بوسنه حدودیدر سکندره تختی قبوی ویا
 بی حورم قصبه سنی تخت انمشدر و بو ولایت اک متبر
 قلعه سی بو توبینه آل عثمان پاشا الرندن حسن پاشا بجه ایلدی
 دخی قوستانجه بنا لوقه دن بر مر حله بر کوجک متین قلعه سی نهر
 قویا و سطنه اطه کی واقع اولمشدر بو که قریب عزرا و شقه قلعه سی
 دو یخ قویا اوز تره بر سیک قلعه نهر ساوا بو که قریب درخی قلعه و
 سی سکه و قورا و ستویجه و توغرا و قلیتطاط قلعه سی و احوال
 بو مملکت درت بلو کندن اوج بلو کی آل عثمان حکمیده در بو ولایت
 غایت منبدر بغدادی و اوزی و میوه سی و قبونی جو قدر خصوصاً
 در یا کمنه اولان یولوی بندای مکانیدر و بو ولایتکده رحه و واقع
 بر قلعه ادنه سن در لر ملطه قره سنی در لر خلق غایت بر مزد و اهل
 اسلام سلطدر حاکمی ایچلمندر بو قدر زمان بو طایفه فساد ایدر
 بوسنه پاشا لوی مهم اتمز نکره بو قلعه بر فتح اقله اوصاف
 ولایت مولق بو تک خلق اکثری هاید و لوق ایدر لر بو ولایت
 بوسنه پاشا سی ضبط ایدر لکن بر فتح قصبه نجیه تا بعدر بو ولایت
 او علیی و بوروشک و بر بیک و یارالت و ییلای و بر بیک
 بونلو صحرای لیقه ده و اقدر دخی نوي لیقه تک میانده و اقدر و لیقه تک
 ناحیه سینه تا بعدر مازن ییلای انک غریبی ز فرحنه ناحیه سیدر
 قوطار بو بو ناحیه در لوی قومه و لیقه ناحیه سکه میانده و اقدر
 بر فتح قلعه واردر اوصاف لوی فرقه و حدودی بر طرفی بر سکی

لوائی و بر طرفی مورلق و لایبی و بر طرفی و ندیک کور فرنی و بر طرفی کلیس
 لوائی طوی اوج منزل عرضی ایکی منزل پای مخی کنیس زرادنوز باره قلعہ
 مشتمل در قرقه خسوسه نام بیلاقه دیندن جنوب شرقه و غربه
 اقر بعدہ کیفنه وار روانده ہو نوشته نام همیشه زاری کجوب بر منزل
 اسقره دینه په وار و قلعہ سی و ندیک کور فرنیہ منصب اولور دلف
 اسقره دیندن اوج ساعت بمیدور دخی و از لنه و بر اچمک و استور عجم
 بونلو بر برینه فرمیدر قونادک ابتدا قلعہ سی قاری کنار بحره انزن
 نوی غریبه الی ساعت ایکی سکره دکرده بر ویل بر مرحله مند در انزن
 سدا اسلام و انزن یو جنگ و دخی واروش دخی نادین قلعہ سی بویکلر
 وارمه بونلر ضارده غریبده قلور لر نوشته قلعہ و ناحیه در نهم قرقه
 اوزرنه و اقمدر او دونه بر بویکلر قلعہ و ناحیه در زمینک زارده په
 فرمیدر بلان سدا اسلام قور بندہ بر قلعہ در ایکی قبودانی واردر
 زارده در یا کنار نه بر منبی حصار در قرقه جانبی قرقه زراع بقدر ای
 در یا طرفی ساده باره او حیوز قدر طوی واردر بر جزیره کبیدر اچمک
 قاریه بر کبیر وی واردر جلاوندیک حکمنده در و ندیک شهر نون نور ای
 میل قدر بمیدور بر قلعہ بدی کره بحار انذن قور تمشدر احر کار
 و ندیک صافون المشر او صاف تو او کلیس بحر کور فر کنار نه
 بر کور در قلعہ سی صعب طاشلنی بر یا برده واقع قوسوی غریبه وار
 خرمن قدر بر از بری واردر صولنی نام قلعہ دینده کجوب بخاری
 نام قلعہ په او غرور و در یا په قار شودر خالابو قلعہ و ندیک تابعه
 اصل اسلامون حیلہ ایله المشر در اسپلمنه بر استه نام اصل
 قار شوسنده در یا کنار نه دوز برده و ندیک تابعه بر قلعہ و کله در
 کلیسدر بر ساعت بمیدور طرف میریدن سابقا نافر اولور ایلی

نونن.

بودند اقدم غلبه اسکله ایچی شیک کنارانیه بر بحر درون دیکری
 تابع بر حصار صعب طاشلی پروه واقع سابقا طرف میردین
 امین انور ایدی یکی میل قدر بر دیوار احاطه این شهر بلون او هله
 و کویزه او را سنده واقعه کرایدن اسفزه دین بولی اوزره
 التیج منزل بر قصبه در اسفزه ابحصار فرینده قلعه سی متین در
 هر سکر یکی محمود بیکر سینله فتح انشدر بولونه کلمه تابع
 بر ناحیه در نتیج هر نه فرقه نکر کنارانیه بدینده قوسو نیایدن
 اشافی بر قلعه در کلبه تابیدر چایلی عظیم و اعلمر اتکنه واقع بود
 انیلوب اوزرنه واریلور فصالی ناحیه سی بودند کرای طرفه دو کر
 مایسی بر مرحله در کوی حصار ان حصاره قریب بری بوچای
 و کول ایچده واقع اولمش بر حصار در در یلمه در نسله هلو نه ازین
 نه رجسته بوکه او غر نو اسل دریا کنارانیه قریبدر کوی پزاف
 ان حصار فرینده در سبین هلو نه دن بر مرحله جنوبه اندر
 کلبس بر مرحله جنوبه در بلای قره طاغ فرینده بر قلعه در کلبس
 تابع غلاموچ بیکر سقا فرینده بر ناحیه در مودنه اوز میان فرینده
 بر ناحیه در کوزان جبل لسنه ایله قره طاغ اوه سنده بر ناحیه در
 بو ناحیه لر کلبس تابیلور در فصل در بیان لوی هر سکر بو اولکه
 نکر اسمی دلماسیه در لر بو لور ایدن یکی مرحله جنوبه واقعه در است
 یکوی بشی منزله در قده ما باش شهری شیکدرای موجعه غلبه و قور
 فرینده در بودند کنارانیه بر کونره واریلور لبوشقه دن شماله واقعه
 قول کول قلعه سی بایرون اشافی سی افرصولور و صحر او قلعه فرینده
 بر کول واردر بلای کلو ش قلعه فرینده واقعه در غلبه بو سقا
 صوبی اوزرنه بوکه سدا سلام در لر بودند امین انور و قور

وظیفه لی فیودان کوز بوندن طوز کتور و ب صهارتو غلبه لرتنه نام
 اطردن یگرمی میل بعید در موسساترتوه نام ارماف کبیر اوزرنده
 ایچنده بر کوز عظیم کوبری وارد را یکی باشی عظیم قله در بکو وی
 سلطان سیمان بنا اتمدر که افاده بکو بوی مشهور در استانبولون
 یگرمی بدی مرحله در بوجی تک نه نرتوه اوزرنده بر قلعه در
 نو اسپین بوسنه ولایتند واقع لکن هر سکر تابع برورد
 مقاصف ناحیه سنده بر قلعه در فیودانی وارد و ندیک تابع بر ساقا
 ابراهیم پاشا فتح اتمدر او موش و کز کناره قریب و ندیک تابع
 باغلی باغچلی نه جتنه بونک قریب کجور اچ سه اطه سه قار شو
 دو تر بوندن مفرسقه یگرمی درت میلدر طا شلیج یکی بازاردون
 بوسنه یولی اوزرنده هر سکر تابع هر سکر بکنک تختیدر استبقه
 هر سکر بر ناحیه در نوادیه فرسفه در نوای هر سکر و ندیک طرفند
 در کناره هر سکر تابع بر قلعه در استانبولون یگرمی بدی
 منوالدر قلعه و مزبوره دو اجدن قره پیل اوزرنده یوز میل دو بوزه
 و ندیک شرق و جنوبه فرق میلر بوکنار لرده قوطو کور فرس
 و بود و نام قلعه نوای ایله اولگومر باراراسنه واقع اولور قوطور
 قوندر کور فرس نه بایشده بر موضع مرتفعده واقع نو اول کور فرس
 اخرنه شمال جانیسه بیکر کناره دو شوب انکله قوطور بیننده ریسه
 نام بر قلعه حتی کور فره ناظر واقع اولمدر اهل اسلام بوریسه
 قلعه سن خراب اتمدر قوطو اولوای ایله دو بوزه و ندیک ارسنه
 بر ناحیه در بیکر قریب صوقولسته اواسی واقع در و اندن قوتا
 و الاناحیه سی اولور و ای اصل بو سمتک بر فرج قلعه لری وارد
 اهل الدن ناشی و ندیک ضابط اتمدر در کلیس و شیتک سبی

باخوص

با خصوص قطور قلعه سی که انما سی غایت متمدن و اهل اسلامه
 نافعند که جزوئی تبدیله فتح اولور حتی بر فتح کوه باشرت او نمیشد
 بعضی ارباب دولت طرف کفار او مظلمه دفعه سی اعلم در
اوصاف ولایت هر سکن هوا سی معتدل و طور برای بنسدر
 و چینی بولدر و التون سعدنی وارد حتی ناروینی نام بر فرال بوزر یکی
 بش و قیه قدر التون قومی بولشدر میسان حیوانی صغری و قوی
 جو قدر و سنه ده ایکشدر کوه قوی بیشتر و قوشلری و بالفی حساب
 کلمه و خلقی کوزلدر و مزاجلری قویدر و چنگی قویدر و عهدنه و فاو ادو
 و کوزل الفت ایدر لر و اکثری قومی و ماوی یکمه بائلدر و نورتری
 بیاض اسباب کیوب پاشلرینه قومی و قومی مغربه بملنور قلا
 اسلمشدر و قطورده هر بخانه سی وارد و بو و لایسک اکثر نمائی شمع
 و قورشون و زفت و قوم یانی و پوستلر و تلاتین و انجیمی و بیتر و زیت
 یانی و بو معوله شیلدر و نندیک و قزل الما طرفه کیدوب قورخت ایدر لر
 و در لر که هر بار که نندیکه جنگی لازم اولور جنگی و قوتلی بو هر سکن اولور
 جمع ایدر لر **اوصاف** ولایت دوبره و نندیک بو ولایت هر سکن هر
 و نوبیک کور قری کنارنده و اقدار طوی و النطونین سابعین جیلونه
 و از نجه قرف التي میدر عرضی مختلفه که بعضی بری سکو میدر بو بعضی
 اسکدر بو نیک ایکی شهری وارد بری اسکی دوبره و نندیک بری
 یکی دوبره و نندیکه رایکسی بر جیل عظیم دیسند محکم حصار در او کی
 احق کنار در یا اولظلمه کوی خندق ایله کنوروب بیمان اعلم در و چینی
 اکثر لاطینی و نندیک ایله حدود رواجی سی وارد و بری جزیره بولنره
 تا بعد سنه ده اون پسک التون جزیره کنور لر و نندیکرن بشیور میل
 بعد و بریوشرک سکانی بازار کاندر و مسلمانر طرفندن دخی جوق

بخار کلور کیدر بونلک لچانی غایت لطیفند یکدم زنجیر سوله نبد ایدر لر
 و بونلک قور بندہ اسقوبویا خود کرونایر قلعه اولدخی و ندیکه تا بسدر
 و بونلک ایجون دوبره و ندیکه حرقه کرده اچہ عرض ایدوب بوقلعه بزرگ اولسون
 دیوراضی اولدیلر زیر البهانی غایت مطبوط اولدغندن ماعدا دوبره و ندیکه
 اوزرنه حواله در حنی و لر کله اگر بوقلعه بونلر ضبط اعش اولسه لر اولدیک
 در پاشی ضبط ایدوب کی بله کونر لر ایدی و دخی احوطه و صلیده
 و بوز و و دندارن و سنا بیری نام قلم لری بیک زاده لر بیکد ریکی
 دوبره و ندیکه ادنه داغوزه در لره و اسانیو بر کوجک جزیره اولدیک
 و تری پینا و سابیون و چیلو قصبه لری راغور انک مغرب طرفنه
 دوگر و بود دوبره و ندیکه بش پمانی طرد در اما اوجی مطهر را چیلرنه
 دنما کیر حنی بونه سکر بوز چکدری صفار بو ولایتک هوا سی نفیدر
 و کتورم خسته لکی هیچ اسکک اولمز بونلک کیم بویا بی سنه ده اکی گرت
 حصار اولور کرحه بر لری طاشقندر اما اولدیک خلق غایت ریخبر
 اولمغنی لطیف نارالرو باغ لری لری پیدا ایشلر در سوبه لری جو قدر
 خصوصاً لیمون و تورنج ایوا و کل و بو ولایت ادم لری کرک اورو کرک
 عورت حنار اولور لر اما فصیلر اعمرد اول ولایت سکات
 باشنده ادم بونماز و بو ولایت خلقی ظنان و حمیس اولور لر اما
 کیمچیلک صنعتده اوستاد لرد در مسافر املز حنی انده و ران ادم کیر ایله
 او تور رو عولری ستوره دکلد فرانس کیم بر بری باب اللوقوت
 و قزلر لری بکرمی پیش باشنه و ریخه اده و رنولر بونلک لسان لری سلا وون
 و بکلری طالیان لسان لری تکلم ایدر لر و بونلر باشلر لری تراش ایدر لر
 مجارک عکسیدر و حضا مجار بر جهر برین تراش ایدوب اشانه سخی املز لر
 بونلر اشانه سخی تراش ایدوب بر جهر بری که بتون دپسیدر تراش املز لر

بونلک

بونلر که پیشه سکه لری وارد را ما بیند نزه ایالتی او جا و سلطان
 آنچه لری دخی بگر و بود لایته بوسنه دن به لری بر کادان کلوب
 شمع سل و اسپرک و موجلی صوفلر و قورشون سبی سماع کنور لری و بو
 ولایتک جبه خانه سبی مکلفد رشویله که پیشوز طوب و توفسنگ
 و بو مقوله الات حرب جو قدر و بونلرک یدی جگر دیدن زیاده سن
 و ندیک لری پصاع اتمش لرد و حیا پش طاره کمی و ایم الدهر خاطر
 و همیاد و بونلرک قرینه او ستون نام بر قلمه و اد که ناحیه سنه بر طرز لری
 و ارد در قرنی طوز جتار و بود لایته اون ایکی بکلر اسنده تویله
 ضیضا او نور و قانون لری اولدر که فسا رکی اوستی اور نو پی بر
 لری و او در اکا بالو طه در لری الحینه التون یلد زنی اما قدر بر طوب
 فوشلر در هر آئی اخر نزه کی بکلر تبدیل اید جلر ابتدا اول صندوق
 اور نایه قویب اول اون ایکی بکلر اطرفنه دور بر جمله بر دفعه صندوق
 ال صو قمر اول یلد زنی اما قانفسنگ الله کیرسه انی دوقه اید لر
 اول آئی ایچنده دوشن احوالی اکا تفویض ایدوب ینه جمله بی مشاوه
 اید لر و اول دوقه اصلا اول آئی ایچنده کرا یندن جلشوه جفا ز و بوشنده
 بر فوج جزیره وارد بر لری لاغوسه قورشول جزیره سته فرییدر بونزه زینون
 جوف اولور دخی مالیکه جزیره کی طولی اتوز میلدر دخی سنی اندر جزیره
 سبی که ساحله فرییدر دخی پرو و لویانه جزیره لری دخی سنی سنی جزیره کجه
 یاغلی و باغچه لری و انواع میوه لری جو قدر فصل در بیان مملکت
 اسلوس خلا بو ولایت اوج لودان عبار ندر بر لری بوراغه و بر لری
 جزینق و بر لری رها و یجه و حد و دی شرقا سر صحرای غریبا اسنویه
 شمالا بحر جنویا خروا ت بو مملکت پای تحت اولان کمر بر
 ز غرابیه در قلمه سبی کرجه سبو کدر اما چندان صینی و کلدر اول ممکن

کفره سی ثابت خوف اوزر که اهل اسلام بوقلمه و الماسونند بوزیر
 بوقلمه اول سنگ مفتاحیدر بوشکرک اکثر سکانی باز کارکنند و بوزیر
 دخی وارد رادنه قوپره نیسار لر بونکر قلمه سی میتند وزیرین اوغلی ولا
 پشنگ اختیاریدر اهل اسلام اجمال ایدوب الماسونند بوزیر
 قریب درسدین قلمه سی واقعدر اوصاف لواء بوزیراغه شهر
 در اوه اوزر نزه بجه قلاع و بلاد مشتمله بونکر قلمه سی سرتال و قیغ
 اوزر نزه واقع در حصاری ستین در ایستانبولدن یکدیگر پیش
 منکر لاد کسوت بوزرودی بلغرادون بدونه کیدر کن اوسکر
 بر ابر نزه بوسنه طرفه شماله بر قضاة را اوصاف لواء جریغ
 قناره بنا لوقه بابینی نه رساوه قورینزه واقعدر بوندن قوپه
 صوی اوزر نزه قوسطه بجه بر سرتال مشرقه دوشور بوزیراغه بر سرتال
 غریبه و شماله دوشور اوصاف لواء دهها و بجه دوز او و ده واقعدر
 اطرافینی صوا احاطه اعندریاقوه بلغرادون بدونه کیدر کن اوسکر
 بر ابر نزه بر قضاة را اوصاف لواء اوسکر بر ابر نزه صول جانبنده
 اوه نهری کنار نزه بر قضاة را اوسکر نهر و راه اوزر نزه
 بلغرادله بدون ارسند بر قلمه و قضاة را بوا اوسکر بلیدر بوزیر
 و حصن مختصری و صلوات جمعه اقامت اولنور و بود راه بر عظیم
 صودر اوسکر اوسکر کشر فیسنده در اوسکر غریبسنده در راه
 صوی ایکی فرسخ قدر بجه شمال پایلوب اوزر نزه بر جسر طویل
 بنا اولمشدر اون سکر نیکی زراع مقداری وانه باشی بر سرتال
 اوه نام بنقیه واریلو شهرک اوکی دونبا زکیدر اوزر نزه بکیلور
 عقیدر اونه یقاسی بنا قلو اولمشد قاز قلد اوزر نزه بوسکر
 کبری عینه لری دوشمشد روانده سلطان ایمان درت بیوک

لاور

طوب الیقومند بری اول نهره بامشدر اوجی حالانده در کوه
 بر پریسنگ ایچنه بر ادم کبر رعایت بیوک طوبلدرد فصل
 در بیان لواء سر مرینو ناحیه بلغراد مقابله سنده بر طرفی نهر طونه
 و بر طرفی نهر ساوه بر صحرای واسعه بمشد در قلاعی واقف و اطراف فی
 تلال و جبدن واقف در اکثر یانوبهار شکلنده در اکنی مشهور در و کوی
 بر التند در و خلفی عرب جیلد در و عربی قولتمند غایت مهارت لوس
 وارد در و بولوا قضایوی بونلور در اسلا نغمه بلغراد مقابلی اوج
 ساعت بر قلعه در ن مون طونه کنار ندر بلغراد مقابلی بر محل فیعی
 قلعه سی وارد در مترو نغمه بلغراد دن بدونه کیدر کن ایکی مرحله در کوه
 ایچنده بیوک یوله ساوه نکر کنار غر بلینده دوز برده بر قضا در
 بوندن اوستک ایکی منزل اراده سونتی نام بر فریه بوقصبه بر بلیده
 صغیره در جامع و حمام و سوق مختصری وارد در رجه ساوه کنار ندر
 مترو قون کرایه کیدر بول اوزر ندر نصف مرحله بر قضا در بوسنی
 اراده کمیله کوی و اریلور و قوار بلغراد دن بدونه کیدر کن طونه
 کنار ندر بر قضا در سونتی ایله اوسکر میانشه دوشی بونکر بلنقه
 اختساب و طین مینی در و بر نهر صغیری وارد در ایلوق کندن طونه
 کنار ندر بر قلعه در بلغراد دن اوج مرحله و ادرین صاغ طرفه دوش
 اراسی از بر در نهر طونه نکر شط جنو بلینده در و کنار نهر طونه
 بر تل عظیم و مرتفع اوزره بینی در بعض حصین در و صونیکری جانب
 شرفیندر در بنها نصف مرحله در محوم سلطان سیمان بوقلعه
 الی کون محاصر اند کدن صکره فتح اولدی و اول وقت تاریخ کسنه
 طقوز نیوز اوتوز ایکیده اییدی اریک بلغراد دن بدونه کیدر کن بر
 بول صاغ جانینده بر قلعه در مسافات بوسنه سرایدن بنا لوقیه